

เหลียวหลัง แลหน้า

พิมพ์ครั้งแรกใน *สปท.ปริทรรศน์* เมษายน ๒๕๑๔

โครงการ ๑๐๐ ปี ชาตกาล ศ.ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เหลียวหลังเรื่องในครอบครัว

คนเราเมื่อมีอายุยืนมาถึง ๖๐ ปี ถ้าเป็นคนไทยแบบโบราณ ท่านก็ว่ามีโชคแล้ว พระท่านช่วยให้อายุยืนถึงปานนี้ครบ ๕ รอบนักษัตร พ่อผม แม่ผม พี่ผม ๒ คน ไม่ได้มีโอกาสทำบุญวันเกิด ๖๐ ปี ฉะนั้นเมื่ออายุจะครบ ๖๐ ปี ก็รู้สึกมีความจำเป็นที่จะต้องเหลียวหลังดูว่าชีวิตเรานั้นได้ทำบุญทำบาปอะไรไว้ประการใด และรู้สึกว่ามีหน้าที่จะแลไปข้างหน้าว่าทางเจริญของชีวิตคนเรานั้นจะควรเป็นไปในสถานใด

คนเราเมื่อจะเขียนเรื่องตนเอง ย่อมเขียนเข้าข้างตนเองเป็นส่วนใหญ่ ผู้อ่านจึงมีความจำเป็นและหน้าที่ที่จะต้องตรองว่าข้อเขียนนั้นมีสัจจะเพียงใด ค้นดูได้ง่ายว่าได้โกหกปกคลุมไว้หรือเปล่า

ในเรื่องส่วนตัวนั้น เมื่อหนุ่ม ๆ คิดว่าได้วางแผนไว้เรียบร้อยพอสมควร การมีภรรยานั้นก็เป็นการเสี่ยงโชค ยังมีเมียต่างชาติยิ่งต้องระวังมาก เพราะความยากลำบากในการครองเรือนปกติก็มีอยู่มากแล้ว ยิ่งผิวเมียต่างชาติต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม ก็ยิ่งยากมากหลายเท่า อาศัยความรักซึ่งกันและกัน ความดีต่อกัน ความเอาใจใส่ทะนุถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน ความรอบคอบที่จะไม่นำเรื่องวัฒนธรรมของครอบครัวซึ่งต่างกันมาเป็นอุปสรรคของชีวิต เหล่านี้กับอาศัยความดี ความซื่อสัตย์ ความมัธยัสถ์ ความที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม จึงกล่าวได้ว่าชีวิตครอบครัวมีความสุขมากพอใช้

ความอบอุ่นในครอบครัว มีอันสงสรมมาถึงลูก เพราะทำให้ลูกเมื่อได้รับความอบอุ่นก็มีปัญหาน้อย แม้ว่าจะจะเป็นลูกครึ่งชาติอย่างที่ปากตลาดเขาเรียกกัน ลูกของเราทั้ง ๓ คน คุณพระช่วยให้ไม่ประพฤติสำมะเลเทเมาอย่างลูกคนอื่นเขาประสพกัน ต่างก็มีสติปัญญาได้เรียนจบชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยในอังกฤษทั้งนั้น และที่สำคัญกว่านั้น ก็คือ ไม่มีใครเสพยาเสพติดให้โทษ ไม่มีมัวเมาในกามคุณ ไม่หลงใหลในอบายมุขนานาประการ เป็นผู้ที่เชื่อในอหิงสา ความไม่ประทุษร้ายต่อใคร ๆ รักความสัตย์สุจริต รักสิทธิเสรีภาพประชาธิปไตย และเลื่อมใสในการบำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณชน คุณสมบัติของลูกนี้ ทั้งในการศึกษา ความประพฤติ และนิสัยสันดาน เขาได้มาจากแม่ของเขาเป็นส่วนใหญ่ เพราะเมียผมยอมเสียสละอยู่กับลูก ๆ ทั้ง ๆ ที่มีความรู้สอบได้ปริญญาตรีเกียรตินิยมทางสังคมวิทยา ทำอาหารเอง ซักผ้าเอง ทำงานบ้านเอง สอนหนังสือให้ลูกบ้างในเวลาเตรียมตัวไปต่างประเทศ ต่อเมื่อลูก ๆ โตกันแล้ว จึงได้ออกนอกบ้านไปทำงานสังคมสงเคราะห์ทั้งในประเทศไทยเป็นเวลาหลายปี และในประเทศอังกฤษ

บัดนี้ภาระเรื่องลูกก็ใกล้จะหมดไปแล้ว ๒ คนแรกมีสัมมาชีวะ และมีเหย้าเรือนเรียบร้อยแล้ว ลูกคนเล็กก็จะสำเร็จชั้นปริญญาตรีในไม่กี่เดือนข้างหน้า เรา ๒ คนก็อายุมากเข้าทุกที จะทำงานรับใช้สังคมต่อไปได้อีกนานเท่าใดก็ไม่ทราบ แต่เมื่อหมดภาระก็จะได้พักผ่อนเสียที เลือกรับแต่สิ่งที่เป็นเรื่องเพลิดเพลินและสนใจบ้าง

เหลียวหลังเรื่องญาติและมิตร

ผมเป็นหัวหน้าครอบครัวตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี เมื่อเรียนจบมัธยมบริบูรณ์จากโรงเรียนอัสสัมชัญใหม่ ๆ พ่อตายตั้งแต่อายุ ๔ ขวบ แม่ก็เลี้ยงพวกเรามาจนถึงขั้นนั้นแล้วเหนื่อยแปล้เต็มที พี่ชายยังทำงานไม่สู้ได้เงินมากนัก ผมเลยรับจัดการบ้านให้จนกระทั่งไปเมืองนอก ได้พยายามช่วยน้องอยู่บ้างพอสมควร เมื่อไปนอกแล้วยังส่งเงินมาช่วยครอบครัวได้ตอนสงครามโลกยังไม่เกิด พยายามกระเบียดกระเสียด เพราะเป็นห่วง

ทางบ้านอยู่

ต่อเมื่อผมกลับจากเมืองนอกมาทำงานเป็นหลักฐานแล้ว ได้พยายามช่วยเหลือญาติพี่น้องและมิตรสหายต่อไป ตลอดจนคนที่ไม่เคยรู้จักกันก็พยายามช่วยเหลือเท่าที่จะกระทำได้ เพราะมาได้คิดว่าในบรรดาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงและเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ตนเป็นผู้ที่มีวาสนามากได้เรียนสูงกว่าคนอื่น ได้ตำแหน่งมีเงินได้สูงกว่าผู้อื่น มีหน้าที่ที่จะเฉลี่ยสุขให้ผู้อื่นที่มีวาสนาน้อยกว่า ในขณะที่เดียวกันก็มีหน้าที่ต่อเมียและลูกเป็นเบื้องต้น การปฏิบัติของผมต่อพี่น้อง ญาติ และเพื่อนมีอย่างไร ไม่ควรจะพรรณนาไว้โดยละเอียดในที่นี้ ให้เป็นเรื่องที่พี่น้อง ญาติ และเพื่อนจะพรรณนาเอง ถ้าเป็นเรื่องที่เขายากจะพรรณนา

เหลียวหลังเรื่องงาน

ผมเริ่มทำงานตั้งแต่อายุ ๑๘ ปี เป็นครูโรงเรียนอัสสัมชัญ ชั้นมัธยม ๒ ต่อมาเป็นครูมัธยม ๕ ต่อมาเป็นครูพิเศษสอนชั้นมัธยมปีที่ ๕-๖-๗ และ ๘ สอนอยู่ ๔ ปีเศษ จึงย้ายมาทำงานเป็นล่ามภาษาฝรั่งเศสที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพราะสำเร็จเป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตแล้ว และเตรียมตัวสอบแข่งขันไปเรียนต่างประเทศ

ผู้ที่ผมเคยสอนอยู่ในโรงเรียนอัสสัมชัญที่ไม่ได้ดีในชีวิตก็คงมี แต่ที่เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคาร แพทย์ นักกฎหมาย นักการทูต สมาชิกสภานิติบัญญัติก็หลายคน เป็นอธิบดี หรือแม้แต่รัฐมนตรีก็มีบ้าง เวลาเขาเอ่ยล่ำเลิงถึงคุณของครูก็ดีใจ แต่ไม่สามารถจะรับเครดิตในความสำเร็จในชีวิตของเขาทั้งหมด เพราะผมรู้ตัวว่า เวลาที่ผมเป็นครูอัสสัมชัญนั้น ผมยังเด็กมากทำอะไรผิดพลาดบ่อย ๆ

เมื่อเรียนจบปริญญาตรีเศรษฐศาสตร์ที่อังกฤษแล้ว กำลังเรียนปริญญาเอกอยู่เกิดสงครามโลกในทวีปเอเชีย ผมกับเพื่อน ๆ จึงตัดสินใจรับใช้ชาติด้วยการสมัครเข้าเป็นเสรีไทย และได้สมัครเป็นทหารเข้ามาติดต่อกับเสรีไทยในเมืองไทยเป็นรุ่นแรกด้วยเรือไต้มน้ำ และด้วยการโดดร่มชูชีพจากเครื่องบิน ได้รู้ถึงวินาทีที่จะตายหรือจะเป็น ได้ฝ่าอันตรายมิใช่น้อย (เขียนไว้ในเรื่อง *ทหารชั่วคราว* กับคนอื่นเขียนไว้ใน *Bangkok Top Secret*) แต่ก็เดชะบุญได้รอดชีวิตไปได้โดยสวัสดิภาพ และยังได้เป็นคนหนึ่งที่ช่วยประเทศไทยให้หลุดพ้นจากการเป็นผู้พ่ายแพ้ในสงคราม ฉะนั้นเมื่อเหลียวหลังกลับไปคิดถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้น ในเรื่องชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์นั้น คงจะปรากฏเป็นหลักฐานแน่นอนว่า มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีไม่น้อยกว่าใคร ได้แสดงออกมาด้วยการกระทำจริง ๆ ไม่เพียงแต่ด้วยคำพูดพล่อย ๆ ของคนที่อ้าง ๆ สถาบันนี้ อยู่เสมอโดยไม่เคยกระทำ

หลังสงครามเมื่อเรียนจบปริญญาเอกแล้ว ก็ได้ทำงานโดยสุจริตตามสติปัญญาเท่าที่มีอยู่ ได้ทำงานในกรมบัญชีกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง ธนาคารแห่งประเทศไทย (เป็นพนักงานพิเศษ เป็นรองผู้ว่า ๗ เดือน เป็นผู้ว่า การ ๑๒ ปีเศษ) เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจการคลัง สถานเอกอัครราชทูตลอนดอน และผู้แทนไทยในคณะมนตรีดีบุก เป็นผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ ผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กรรมการบริหารสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ เป็นคณบดีเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นอธิการบดีอยู่ในเวลานี้ (๒๕๑๙) ดูตามตำแหน่งราชการที่เคยทำมาก็น่าจะพอ จะเรียกว่ามีวาสนาดีก็ได้ ฝรั่งเศสเรียกว่า full life คือเต็มชีวิต ที่จะทะเยอทะยานเป็นตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดทางการเมืองนั้น มิได้คิด และตั้งใจว่าจะไม่คิดไปจนตรabantชีวิต เท่านั้นที่พอแล้ว ถ้าดูการปฏิบัติหน้าที่ราชการแล้วก็กระทำด้วยความสัตย์สุจริตตลอดมา และบางครั้งต้องใช้ความกล้าหาญ

พอสมควร รวมทั้งที่ได้เขียนหนังสือไว้ เอากลับมาทบทวนดู ก็ไม่เห็นว่าจะมีใครกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด แต่นั่นแหละทุกวันนี้จะเอาอะไรกันมาก บ้านเมืองเต็มไปด้วยการโกหกปกคลุมทั้งนั้น ที่เสียใจอยู่น้อยหนึ่งก็คือ ทำไมคนไทยจำนวนมากจึงได้เชื่อง่าย เชื่อโดยปราศจากหลักฐานอย่างนี้

เหลียวดูการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจ

คนที่อายุมาก ๆ คงจำได้ว่า เมื่อเลิกสงครามใหม่ ๆ นั้น เศรษฐกิจ การคลัง การธนาคารของไทยเรายุ่งเหยิงเต็มที่ รัฐบาลได้ตั้งสำนักงานข้าวขึ้นตามความจำเป็นของกาลสมัย โดยการส่งออกอยู่ในกำมือของรัฐบาล ใครจะส่งข้าวออกได้ต้องผ่านสำนักงานโดยได้รับใบอนุญาต อัตราแลกเปลี่ยนเงินกับต่างประเทศก็มีหลายอัตรา อัตราทางการใช้สำหรับข้าวส่งออกและสินค้าเข้าบางชนิด เช่น หนังสือ หรือสินค้าที่รัฐบาลสั่งเข้า มีอีกอัตราหนึ่งใช้สำหรับดีบุกส่งออก อีกอัตราหนึ่งสำหรับยาง นอกนั้นใช้อัตราเสรีในทางตลาด ซึ่งชั้นลงฮวบฮาบเป็นที่ระส่ำระสาย นอกจากนั้นก็ยังมีอัตราตลาดมีอีกอัตราหนึ่ง เรื่องนี้ทำให้เศรษฐกิจปั่นป่วนจะวางแผนงานอะไรก็ยากทั้งทางรัฐบาลและเอกชน และเนื่องด้วยมีความไม่แน่นอนในอัตราแลกเปลี่ยนเงิน การส่งสินค้าเข้าจึงเสี่ยงต่อกระแสของอัตรา พ่อค้าจึงต้องคิดเผื่อไว้ ทำให้ข้าวของแพงเปล่า ๆ ส่วนการคลังนั้นเล่าก็วุ่นวายเต็มที่ หลายปีรัฐบาลต้องตั้งงบประมาณรายได้เพียงน้อยกว่ากึ่งหนึ่งของงบประมาณรายจ่าย นอกนั้นต้องกู้เงินจากธนาคารชาติหรือกู้จากต่างประเทศ ตลาดพันธบัตรหรือตัวเงินคลังพูดได้ว่าไม่มีส่วนบัญชีของรัฐบาลเล่า ก็ค้างการชำระมาเป็นหลาย ๆ ปี ที่ทำมาแล้ว ก็ไม่ลงตัว ต้องเดากันบ้าง ทำให้คาดการณ์ไม่ถูก บางครั้งจะจ่ายเงินเดือนข้าราชการ ต้องโทรศัพท์ขอกู้เงินธนาคารชาติกันเป็นการด่วน ถนนหนทางเล่าก็เป็นลูกรังทางแคบทั่วราชอาณาจักร

การแก้ไขระบบเศรษฐกิจการธนาคารการคลังเช่นว่านี้ เป็นเรื่องที่เพื่อน ๆ ของผมและผมร่วมมือร่วมใจกันทำระหว่างปี ๒๔๙๕ ตลอดมา และต้องกินเวลาอยู่หลายปี เพื่อน ๆ ที่กล่าวนี้คงจะเอ่ยชื่อไม่หมด แต่ก็มีคุณบุญมา วงศ์สวรรค์ คุณสมหมาย ฮุนตระกูล คุณพิสุทธิ์ นิมมานเหมินทร์ คุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร คุณกรทอง ชูติมา ส่วนมากเป็นคนรุ่นหนุ่มสาวในธนาคารแห่งประเทศไทย และกระทรวงการคลัง

เรื่องสำนักงานข้าวนี้ เมื่อเป็นของรัฐบาล ก็มีการทุจริตและใช้อำนาจแอบอ้างกันได้ง่าย นอกจากทุจริตธรรมดาแล้ว ทางทำเนียบนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่น ๆ ยังใช้อิทธิพลให้ใบอนุญาตแก่คนนั้นคนนี่ ซึ่งไม่ใช่พ่อค้า แต่เป็นคนวิ่งเต้นหาประโยชน์จากการได้ใบอนุญาตเอาไปขายช่วงต่อให้แก่พ่อค้า เพราะฉะนั้นนักศึกษาและผู้อื่นที่ในสมัยนี้เสนอให้รัฐบาลจัดส่งข้าวเสียเองนั้น จึงสำเนียงให้ดี ว่าเป็นวิธีที่ไม่ดีนัก ถ้าเรามีเครื่องมือราชการหรือระบบการปกครองยังไม่ได้ พวกเราเสนอให้แก้ระบบนี้เสียโดยหันไปใช้ระบบการค้าโดยเสรี ส่วนปัญหาที่ราคาข้าวภายในประเทศต่ำกว่าราคาข้าวในตลาดโลก ถ้าส่งออกเสรีก็จะทำให้ราคาข้าวภายในประเทศสูงฮวบฮาบเกินไปนั้น เราเสนอให้มีการเก็บพรีเมียมชั่วคราวระยะหนึ่ง แล้วค่อย ๆ ลดพรีเมียมลงจนเลิกไป (แต่รัฐบาลยังคงเก็บพรีเมียมอยู่ถึงทุกวันนี้ (๒๕๑๙))

เรื่องอัตราแลกเปลี่ยนเงินกับต่างประเทศหลายอัตรานั้น เราเสนอให้รัฐบาลใช้มาตรการอันกล้าหาญคือเลิกอัตราทางการ หันมาใช้อัตราตลาดเป็นอัตราทางการและให้มีอัตราเดียว อยากรจะเก็บเงินจากผู้ส่งยางและดีบุกออกก็เก็บเป็นภาษีแทน การตีราคาทุนสำรองใหม่เป็นอัตราตลาด ทำให้รัฐบาลมีเงินตราต่างประเทศเหลือพอสำหรับไปตั้งทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน มีหน้าที่ซื้อขายเงินตราต่างประเทศกับธนาคารพาณิชย์ ทำให้อัตราแลกเปลี่ยนมีเสถียรภาพมากขึ้น และความจริงก็มีเสถียรภาพจริง คือ ไม่สู้จะขยับเขยื้อนเลย

ตลอดมาร่วม ๒๐ ปี เมื่อราษฎรพอค่าแน่ใจในค่าของเงินบาทเทียบกับต่างประเทศ การค้าขายก็ง่ายขึ้น ก็มีความเจริญขึ้น และแทนที่เขาคจะบวกเอาค่าเสียงเรื่องอัตราในราคาสินค้า ราคาสินค้าก็ลดลง เงินสำรองระหว่างประเทศก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นมาเป็นลำดับในระยะร่วม ๒๐ ปี จาก ๒๔๙๘

ทางด้านการศึกษา งบประมาณ พวกเราร่วมกับ Public Administration Service ของอเมริกา ได้จัดวางรูปการงบประมาณให้เข้าแบบให้มีการพิจารณากันอย่างถูกต้องลักษณะวิชาการ การลงบัญชีงบประมาณก็ถูกต้องตามสมัย สามารถรู้ได้โดยไม่ชักช้าว่าเงินได้ เงินรับเท่าใด เงินจ่ายเท่าใด ในทุกระยะ การลงบัญชีก็รวดเร็ว และตรวจสอบได้ภายในไม่กี่เดือน ทำให้วางนโยบายการงบประมาณได้โดยง่าย สถิติศุลกากรเราก็ปรับปรุงให้สำเร็จรวดเร็วทันใจ การภาษีอากรนั้น ถ้าจะกล่าวหาว่าใครช่วยทำให้ดีขึ้น ก็เห็นจะได้แก่ คุณสุนทร หงส์ลดารมภ์ ตอนเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และคุณบุญมา วงศ์สวรรค์ หนี้สินที่รัฐบาลมีต่อธนาคารชาติพะรุงพะรังก็ออกกฎหมายล้างเสีย เริ่มต้นกันใหม่ ตลาดพันธบัตร ตลาดตั๋วเงินคลัง เมื่อเปิดโอกาสให้ได้อัตราดอกเบี้ยและเรื่องอื่น ๆ มีเสรียิ่งขึ้น ก็เกิดขึ้นได้ จนรัฐบาลบางปีไม่ต้องกู้เงินมากมายเท่าที่มีผู้เสนอซื้อพันธบัตร

เรื่องถนนหนทางนั้น รัฐบาลสมัยนั้นอยากจะสร้างให้มาก ๆ โดยไม่คำนึงถึงคุณภาพของถนน เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างแล้วไม่ได้มาตรฐาน อุบัติเหตุก็มีมาก บางแห่งใช้ไปได้เพียงปีเดียว ๒ ปี ถนนนี้ทำลายเสีย ต้องซ่อมเป็นการใหญ่ เราส่งคณะไปชอกกู้เงินจากธนาคารโลก แต่จะยืนยันทำอย่างที่เราเคยทำ ธนาคารโลกก็ไม่ยอม คณะที่ไปนั้นไปอยู่อเมริกาเสียหลายเดือน แต่กลับมาเมื่อเปล่า ผมจึงได้ร่วมคิดกับ Ed Sessions ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการ USOM (MSA ในขณะนั้น) และ Howard Parsons ซึ่งเป็นอุปทูตอเมริกันอยู่ เสนอรัฐบาลไทยและอเมริกันให้มาสร้างถนนมิตรภาพ สระบุรี-นครราชสีมา ให้ดูเป็นตัวอย่างโดยรัฐบาลไทยไม่ต้องเสียเงินสักสตางค์เดียว เมื่อสร้างเสร็จก็ยังไม่สร้างมิตรภาพ ๒ อีก ระหว่างพิษณุโลก-หล่มสัก นอกจากจะได้ถนนดีแล้วยังได้ผลพลอยได้สำคัญคือ สินค้าเกษตรของเราเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ที่เคยปลูกก็ปลูกมากขึ้น เช่น ปอ ที่ไม่เคยส่งออกก็ได้ส่งออก เช่น ข้าวโพด และในระยะเวลาที่ผมกล่าวถึงนี้ก็มีมันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วชนิดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก อีกประการหนึ่ง เมื่อรัฐบาลไทยได้รับรองมาตรฐานของถนนแล้ว ก็ได้วางแผนการสร้างถนนในประเทศไทยอย่างถูกต้อง จนบัดนี้เราก็สามารถกู้เงินธนาคารโลกมาสร้างถนนหลายสายแล้ว

ที่ผมได้เล่าเรื่องต่าง ๆ มาเกี่ยวกับการปรับปรุงระบบเศรษฐกิจการคลังการธนาคารของไทยในระยะ ๒๔๙๕ มาจนถึง ๒๕๐๐ เศษนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า บางเรื่องเมื่อเราจะทำงานในราชการให้มีประสิทธิภาพนั้น จึงต้องอาศัยปฏิรูประบบ การปฏิรูประบบต้องร่วมกันทำโดยมีความพร้อมเพรียงกัน และจะต้องทำให้ผู้ใหญ่เห็นความสำคัญสุจริตของเรา ผู้ใหญ่ในกรณีนี้ ได้แก่ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ผู้ว่าการธนาคารชาติ และประธานกรรมการบริหารสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในขณะนั้น คุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น ซึ่งทั้ง ๒ ท่านเป็นกำลังสำคัญในการที่จะสนับสนุนให้นายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยอมรับงานปฏิรูปดังกล่าว

การปฏิรูปใด ๆ ย่อมต้องทำให้ได้ประโยชน์เสียประโยชน์ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ฉะนั้นย่อมมีความลำบากเป็นพิเศษ และต้องอาศัยความรอบคอบ ความรู้จักประมาณ และความกล้าหาญด้วย แต่ถ้าหากมีความสุจริตเสียอย่าง ก็พอจะทำให้คนที่เสียประโยชน์ แม้จะโกรธเราในบางครั้งก็อดเคาะพนักมือไม่ได้

เหยี่ยวดูวิกฤตการณ์ในเรื่องงาน

เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๖ ผมได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย มีสาเหตุเนื่องมาจากนายกรัฐมนตรีนายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการจะผันอัตราแลกเปลี่ยนเงินต่างประเทศให้เงินบาทมีค่าสูงขึ้น (การผันทำเช่นนี้ทำให้เงินสำรองหรือทองฮาบจนเกือบหมด) จึงได้สั่งให้ธนาคารชาติขายเงินปอนด์แก่ธนาคารพาณิชย์ สำหรับซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคบางชนิด โดยราคาถูกกว่าในท้องตลาดเป็นอันมาก การกระทำเช่นนี้ย่อมเป็นการยั่วให้มีการทุจริต เพราะผู้ที่มีความโลภก็มาขอซื้อเงินปอนด์โดยอ้างว่าจะไปใช้สำหรับซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคที่กำหนดไว้ แต่หาได้นำไปซื้อไม่ เอาไปเป็นประโยชน์แก่ตน มีธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งได้กระทำผิดอย่างที่ว่า คณะรัฐมนตรีกล่าวหาว่า รองผู้ว่าการธนาคารชาติขณะนั้นไม่ได้ตรวจตราเงินให้ดีจึงปลดออก (ความจริงย้ายไปเป็นผู้จัดการรัฐวิสาหกิจอย่างอื่น เพราะมีเส้นดีทางชวยราชครู) แล้วตั้งให้ผมเป็นรองผู้ว่าแทน และผู้ว่าการก็เลยใช้ให้ผมสอบสวนเรื่องความผิดของธนาคารพาณิชย์ในกรณีนั้น

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ขณะนั้นเป็นพลเอก) มีความประสงค์จะซื้อธนาคารพาณิชย์ที่ทำความผิดนั้นเป็นแผนการที่จะควบคุมการธนาคารพาณิชย์ต่าง ๆ ของประเทศ จึงได้ให้พลโทประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง เชิญผมไปรับประทานอาหารกลางวันที่โรงแรมรัตนโกสินทร์ เมื่อผมเข้าไปก็เห็นมีแม่ทัพนายกองทั้งทัพบก เรือ อากาศ และตำรวจอยู่พร้อมหน้าประมาณ ๒๐ คน เมื่อรับประทานอาหารแล้วจอมพลสฤษดิ์ก็ถามผมเรื่องสอบสวนธนาคารพาณิชย์นั้นเป็นอย่างไร ผมก็เล่าให้ฟัง เพราะท่านเป็นรัฐมนตรีผู้หนึ่ง ท่านก็ถามว่า ถ้ารัฐบาลจะไม่เอาผิดกับธนาคารนั้นจะได้ไหม ผมก็เรียนท่านว่า เห็นจะไม่ได้ เพราะปรากฏความผิดแจ้งชัด ท่านก็ถามว่า ผมจะรายงานคณะรัฐมนตรีไปได้ไหมว่า ธนาคารพาณิชย์นั้นก็ทำผิดไปแล้วให้คณะรัฐมนตรีเพียงแต่ตักเตือนอย่าให้ทำผิดอีก ผมก็ชี้แจงว่า ในสัญญาซื้อขายเงินปอนด์นั้นระบุไว้ว่า ถ้าธนาคารพาณิชย์ทำความผิดความประสงค์ของรัฐบาลก็จะต้องถูกปรับกำหนดไว้ตายตัว คงจะเสนอเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เว้นไว้เสียแต่ว่าเมื่อเสนอไปแล้ว ถ้าคณะรัฐมนตรี ซึ่งจอมพลสฤษดิ์และหลายท่านที่นั่งรับประทานอาหารอยู่ด้วยนั้นเป็นสมาชิกอยู่ อยากจะปรานีก็เป็นเรื่องของคณะรัฐมนตรี การรับประทานอาหารครั้งนั้นก็สิ้นสุดกันเพียงเท่านั้น

ต่อมาอีก ๒-๓ วัน พลโทประยูร ภมรมนตรี ก็บอกผมอีกว่าจอมพลสฤษดิ์และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เชิญผมไปรับประทานอาหารกลางวัน คราวนี้ที่อาคารราชดำเนินกลาง คราวก่อนไม่มีพลตำรวจเอกเผ่า คราวนี้มี และก็มีแม่ทัพนายกองเช่นคราวแรก จอมพลสฤษดิ์และพลตำรวจเอกเผ่าก็โ้โลมปฏิโลมผมเรื่องเดียวกันนั้นอีก ผมก็ได้กลับไปคิดและปรึกษากับเมียแล้วว่า เรายังมีภาระการเงินอยู่เป็นอันมาก ลูก ๆ ก็ยังเล็กอยู่ แต่คำเสนอของจอมพลสฤษดิ์นั้น เราทำให้ไม่ได้ จะเสียชื่อ จึงยื่นกรานตามเดิมทุกประการ ช้ายังบอกว่า ทางคุณสฤษดิ์และคุณเผ่าก็มีอำนาจอยู่ในคณะรัฐมนตรี ถ้าต้องการให้คณะรัฐมนตรีลงมติอย่างไรก็คงจะสำเร็จ ส่วนผมจำเป็นต้องเสนอคณะรัฐมนตรีไปตามรูปผ้า

ต่อมาผมก็เสนอให้คณะรัฐมนตรีลงโทษปรับธนาคารพาณิชย์นั้นเป็นจำนวนเงินหลายล้านบาทตามสัญญาซื้อขายเงินปอนด์เสรี คณะรัฐมนตรีก็ลงมติเห็นชอบด้วย จอมพลสฤษดิ์ก็ยังซื้อธนาคารพาณิชย์นั้นอยู่ดี แต่จะด้วยราคาเท่าใดไม่ปรากฏ ส่วนผมนั้นต่อมาก็มีมติคณะรัฐมนตรีให้พ้นจากตำแหน่งรองผู้ว่าการธนาคารชาติ ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ นั้นเอง รับตำแหน่งนั้นมาสนองพระเดชพระคุณได้ ๗ เดือนเศษ เป็นรองผู้ว่าการระยะสั้นที่สุดคนหนึ่ง กลับไปรับราชการเป็นผู้เชี่ยวชาญการคลัง กระทรวงการคลังตามเดิม

ในไม่ช้า พลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลังอีกตำแหน่งหนึ่ง (นอกจากเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการมหาดไทยและอธิบดีตำรวจ) ก็คบคิดกับ O.S.S. ของอเมริกา (ซึ่งกลายเป็น C.I.A ในวาระต่อไป O.S.S. นั้นเป็นหน่วยทหารทำงานลับของอเมริกาในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2) จะให้บริษัทหนึ่งมาพิมพ์ธนบัตรไทยแทนบริษัททอมมัส เดอลารู ของอังกฤษ โดยมีข้อกล่าวหาต่าง ๆ นานา คณะรัฐมนตรีจึงตั้งให้ผมเป็นเจ้าหน้าที่พิจารณาเรื่องนี้ โดยมีเจ้าหน้าที่ของกระทรวงการคลังและธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมด้วย ผมก็ได้พยายามพิจารณาอย่างเที่ยงธรรมที่สุด โดยพิจารณาเรื่องความปลอดภัยของประเทศเป็นใหญ่ คือ พิจารณาว่าบริษัททอมมัส เดอลารูนั้นเป็นบริษัทที่ไว้วางใจได้หรือไม่ในเชิงการเมือง เมื่อปรากฏว่าไม่มีหลักฐานที่จะชวนให้เชื่อเป็นอย่างอื่น แล้วจึงพิจารณาในแง่ของฝีมือและราคาของธนบัตร โดยนำเอาบริษัทอังกฤษอีกบริษัทหนึ่งกับบริษัทอเมริกันที่ ๒ อีกบริษัทหนึ่งมาเปรียบเทียบกับทอมมัส เดอลารู และบริษัทอเมริกันที่ ๒ เยี่ยมที่สุด แต่ราคาแพงเกินต้องการ รองลงมาเชิงฝีมือเป็นบริษัททอมมัส เดอลารู ราคาถูกกว่าและที่เคยพิมพ์ธนบัตรให้รัฐบาลไทยมาหลายสิบปีแล้ว เป็นที่เชื่อถือแก่ประชาราษฎร์ บริษัทอังกฤษอีกบริษัทหนึ่งเป็นรองทั้งฝีมือและราคา ส่วนบริษัทอเมริกันที่กล่าวหา บริษัททอมมัส เดอลารู นั้น ฝีมือไม่ดี ปลอดภัย และมีหน้าซำสับทราบมาจากหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่า ผู้จัดการบริษัทที่มาวิ่งเต้นนั้น ชื่อเสียงไม่สู้จะดีนัก ตั้งแต่ระหว่างสงครามโลกมาแล้ว ความประพฤติส่วนตัวนั้นก็เป็นที่น่ารังเกียจ ผมจึงนำความเสนอคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ รัฐมนตรีคลัง ท่านก็เห็นด้วย แล้วให้เขียนรายงาน ระหว่างที่เขียนรายงานอยู่นั้น ท่านรัฐมนตรีคลังก็ได้บอกกับพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ว่า ผมได้เสนอรายงานด้วยวาจาแล้ว ว่าอย่างไร พลตำรวจเอกเผ่าคงจะได้นำความไปบอกกับผู้จัดการบริษัทอเมริกันที่เสนอขอพิมพ์ธนบัตร ผู้จัดการคนนั้นจึงได้มาพบผมและจะให้ผมเปลี่ยนรายงานเสีย ผมไม่ยอม อเมริกันผู้นั้นจึงบริภาษว่าผมต่าง ๆ และบริภาษพาดพิงมาถึงรัฐมนตรีคลังด้วย ผมจึงทำรายงานต่อท่านรัฐมนตรีคลังรวมทั้งที่อเมริกันมาด่าผม และท่านด้วย และขณะเดียวกันก็โทรศัพท์บอก Howard Parsons อุปทูตอเมริกันให้ทราบถึงพฤติกรรมของคนของเขา Mr. Parsons แสดงความเสียใจและขอโทษแทน ในรายงานซึ่งผมเสนอคณะรัฐมนตรีนั้น ผมแนะนำแนะนำให้คงใช้บริษัททอมมัส เดอลารูอย่างเคย แต่ถ้าหากคณะรัฐมนตรียังคงเคลงใจเรื่องความปลอดภัยอยู่ จะใช้บริษัทอเมริกันที่ ๒ ผมก็ว่าแล้วแต่จะพิจารณา แต่ถ้าหากจะตัดสินใจให้บริษัทอเมริกันที่ ๑ พิมพ์ธนบัตรไทยต่อไปแล้ว ผมก็จะอยู่รับราชการต่อไปไม่ได้ เพราะผู้จัดการได้มาบริภาษผมและท่านรัฐมนตรีว่าการคลัง เป็นบริษัทที่เลวจริง ๆ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี กล่าวแก่คุณพระบริภัณฑ์ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า *ไอ้ลูกศิษย์คุณพระนี่มันจงหองจริง คำหนึ่งมันก็จะลาออก สองคำมันก็จะลาออก* คุณพระท่านก็ได้ตอบแทนผม ผลสุดท้ายคณะรัฐมนตรีลงมติตามรายงานของผม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เคยนัดไว้ว่าจะให้ผู้จัดการบริษัทอเมริกันที่ ๑ เข้าพบในวันรุ่งขึ้น กิ่งด เปลี่ยนเป็นให้คุณรักษ์ ปันยารชุน บุตรเขยพบแทน แต่เรื่องนี้ทำความไม่พอใจให้คุณเผ่า ศรียานนท์ เป็นอย่างมาก

และต่อมาอีกหลายปี ผู้จัดการบริษัทอเมริกันนั้นเองเป็นผู้มารื้อฟื้นเรื่องการพิมพ์ธนบัตรกับคุณโชติคุณะเกษม ซึ่งเป็นทั้งรัฐมนตรีคลังและผู้ว่าการธนาคารชาติในสมัยแรกของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคุณโชติก็ตกลงกับเขา จนเกิดเรื่องทำให้คุณโชติต้องออกจากตำแหน่งและต้องคดี

ความจริงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่านเมตตาผมอยู่แต่ดั้งเดิม ชะรอยจะเป็นเพราะผมเป็นเพื่อนกับประสงค์ พิบูลสงคราม บุตรชายของท่าน ครั้งหนึ่งจอมพลขัดเคืองกรรมการสภาเศรษฐกิจทั้งคณะ เพราะเห็นว่าขัดขวางท่าน ท่านเลยเปลี่ยนกรรมการเสียทั้งคณะ เอาคนแก่อย่างท่านสกล เจ้าคุณหลายท่านออกหมด

ที่นี้ตั้งใหม่มีแต่เฉพาะรัฐมนตรี ที่ไม่เป็นรัฐมนตรี ก็มีแต่ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ กับผม ผมเองเวลานี้ประชุมก็นั่งอยู่ปลายแถวตามประสาเด็ก รวมอยู่กับคุณศิริ สิริโยธิน และคุณประมาณ อติเรกสาร และเคยร่วมใจกันคัดค้านรัฐมนตรีอาวุโสหลายครั้งหลายหน

จอมพล ป. พิบูลสงคราม เคยสัพยอกผมในเรื่องชื่อของผมครั้งหนึ่ง ท่านเคยพูดว่า คุณป่วยน่าจะเข้าราชการผู้ใหญ่แล้วไม่เปลี่ยนสักที ชื่อเป็นเจ๊กเป็นจีนอยู่อย่างนั้น ผมก็เรียนท่านว่า พ่อผมตั้งชื่อมาถ้าจะให้เปลี่ยนก็ต้องให้พ่อเปลี่ยน แต่เสียใจที่พ่อตายเสียแล้วเลยเปลี่ยนไม่ได้ อีกประการหนึ่ง ถ้าท่านนายกรัฐมนตรีรู้จักภูมิศาสตร์ของไทยดีจะทราบว่ที่จังหวัดลำปางมีตำบลหนึ่งชื่อว่า ปางป่วย ฉะนั้นป่วยจึงเป็นคำไทยด้วย ท่านก็เลยหัวเราะและเลยไม่พูดถึงนามสกุลด้วยซ้ำ

ตอนพุทธศักราช ๒๔๙๘-๙๙ ผมรู้ตัวดีว่าเป็นที่เกลียดชังของผู้ใหญ่ในแผ่นดินทั้ง ๓ คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์ จึงคิดขยับขยายจะไปเมืองนอกเสียพักหนึ่งให้ไม่ต้องทะเลาะกันต่อไป จึงได้ติดต่อกับศาสตราจารย์เฟรดริก เบนเนม ซึ่งเคยสอนผมมาช่วยหางานให้ ศาสตราจารย์เบนเนมก็ได้จัดการให้ แต่ความเรื่องนี้รู้ถึงคุณพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ ท่านเห็นใจ แต่ไม่ยอมให้ผมออกจากราชการไป จึงส่งผมไปทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเศรษฐกิจและการคลังที่สถานเอกอัครราชทูตที่ลอนดอน และเลยเป็นผู้แทนไทยในคณะมนตรีดับุกด้วย

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารสำเร็จ ก็ได้เรียกตัวผมเข้ามาทำงาน คณะรัฐประหารผมเห็นมีผู้หลักผู้ใหญ่ร่วมอยู่เป็นอันมาก เช่น หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ คุณเล็ง ศรีสมวงศ์ คุณทวี บุญยเกตุ คุณพระเวชยันต์รังสฤษฏ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ที่ผมเคารพนับถือทั้งนั้น จึงได้ตัดสินใจเข้ามาทำงานให้ กล่าวได้ว่างานครั้งนั้น ซึ่งเป็นตอนที่จอมพลสฤษดิ์ตั้งใจทำนุบำรุงบ้านเมืองจริง ๆ เป็นงานที่ผมเองรู้สึกสนุกมือและสนใจมาก ๆ และเข้าใจว่าเป็นราชการที่มีประโยชน์แก่ส่วนรวมจริง ๆ เมื่อจอมพลสฤษดิ์ตั้งรัฐบาลจึงให้ผมเป็นผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ และผมได้ครองตำแหน่งนี้อยู่ประมาณ ๓ ปี เมื่อได้รับตำแหน่งอื่นคือเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติและผู้อำนวยการสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง เห็นว่าคน ๆ เดียวไม่ควรจะรับผิดชอบทั้งนโยบายการเงิน นโยบายการคลัง และนโยบายงบประมาณ จึงได้ลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการงบประมาณเสีย

จอมพลสฤษดิ์ ถึงแม้ว่าจะโกรธเคืองผมเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๖ ก็คงจะหายโกรธแล้ว และคงจะเห็นว่าผมเป็นคนซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน จึงได้ให้ความไว้วางใจในเรื่องตำแหน่งหน้าที่ราชการ จอมพลสฤษดิ์ได้พูดกับผม ๒-๓ ครั้งว่า *คุณป่วย ผมรู้ดีกว่าบ้านของคุณเป็นเรือนไม้เล็ก ๆ อยู่ไม่สบาย เอาไหม ผมจะสร้างตึกให้้อยู่อย่างสบาย* ผมก็ตอบท่านว่าขอบพระคุณ แต่ผมอยู่สบายแล้ว ไม่เคยบ่นว่าไม่สบายเลย ครั้นท่านเข้าสำนักเข้า ก็เลยพูดที่เล่นที่จริงว่า *เมียมผมเขาไม่ชอบอยู่ตึก* ถ้าท่านสร้างตึกให้ก็จะเข้าอยู่ไม่ได้

เมื่อคุณโชติ คุณนะเกษม มีเหตุอันเป็นไปต้องออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผมยังประชุมคณะมนตรีดับุกอยู่ที่ลอนดอน จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขถึงผม เรียกร้องให้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแทน ในขณะที่นั้นจอมพลสฤษดิ์มีอำนาจมาก ชี้นตาย ซึ่ปลายเป็น ผมไม่แน่ใจว่าถ้าปฏิเสธแล้วจะเกิดอะไรขึ้น แต่ก็ต้องปฏิเสธ จึงได้มีโทรเลขตอบท่านว่า *ผมไม่ขอรับตำแหน่งนี้เพราะได้สาบานไว้เมื่อตอนเข้าเสรีไทยว่า จะไม่รับตำแหน่งการเมืองใด ๆ จนกว่าจะเกษียณอายุราชการ (เพื่อให้แน่ใจว่าการเข้าเป็นเสรีไทยนั้นไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัว)* จอมพลสฤษดิ์ได้มีโทรเลขอีกฉบับหนึ่งเร่งเร้าให้ผมรับ *“ประเทศชาติกำลังอยู่ในภาวะคับขันทางเศรษฐกิจ เห็นมีแต่คุณที่จะช่วยผมได้...”* แต่ผมก็มีโทรเลข

ตอบมาว่า ผมยินดีรับใช้ประเทศชาติทุกอย่าง แต่ไม่ใช่ในฐานะรัฐมนตรี ท่านนายกรัฐมนตรีคงจะไม่ต้องการรัฐมนตรีที่ทวนคำสาบานเป็นแน่ จอมพลสฤษดิ์จึงเจียบไป และตั้งผู้อื่นขึ้นมาแทน พอผมกลับจากประชุม คณะมนตรีดีบุก จอมพลสฤษดิ์จึงได้แต่งตั้งให้ผมเป็นผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย

ในการประชุมคณะมนตรีดีบุกในระยะนั้น มีการณ์สำคัญเกี่ยวกับชื่อเสียงและผลประโยชน์ของประเทศไทยคือ เกิดการลักลอบนำดีบุกส่งออกนอกโควตาอย่างอุกอาจที่ทำเรือภูเก็ต นายเหมืองทั้งต่างประเทศและคนไทยเห็นแจ้งขัดกันทั่วหน้า (และความจริงหัวหน้าลักลอบเอาดีบุกออกนั้นก็มิใช่อื่นไกลคือ จอมพลสฤษดิ์นั่นเอง แต่ในขณะนั้นความเชื่อของผมทำให้ผมไม่ทราบข้อนี้) ผู้แทนมาเลเซียในคณะมนตรีดีบุกจึงนำความขึ้นฟ้องคณะมนตรี ในฐานะผู้แทนไทย ผมจึงรีบเสนอหัวหน้าคณะปฏิวัติ คือจอมพลสฤษดิ์ ให้ออกคำสั่งทันทีให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรและเจ้าหน้าที่ตำรวจสืบสวนโดยด่วน และให้อายัดดีบุกที่ลักลอบส่งออกนั้นเมื่อตามจับได้แล้วก็มิโทรเลขด่วนถึงคณะมนตรีดีบุกแจ้งให้ทราบ ว่า รัฐบาลไทยได้ดำเนินการสืบสวนและให้อายัดดีบุกนั้นแล้ว จะแจ้งให้คณะมนตรีทราบเมื่อได้ความคืบหน้า ก็แน่ละการสืบสวนเช่นนั้นย่อมไม่ปรากฏว่าได้พบเรือที่นำสินค้าออกไป

ในการประชุมคณะมนตรีดีบุกแต่ละครั้งภาคีต่าง ๆ ในคณะมนตรีก็เร่งรัดให้ผู้แทนไทยและรัฐบาลจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ผัดเพี้ยนขาดตลอดมา เรื่องที่บรรทุกดีบุกที่ลักลอบมานั้น ปรากฏว่านำเอาดีบุกไปขึ้นที่แทกซัส สหรัฐอเมริกา เราก็พยายามติดต่อสหรัฐฯ และเจ้าหน้าที่สหรัฐฯ ขอทราบรายละเอียด แต่ก็ไม่ทราบรายละเอียดสักที เรื่องที่บรรทุกดีบุกนั้นภายหลังได้ข่าวว่าล่มเสียแล้ว ยิ่งหาร่องรอยไม่ได้ คณะมนตรีก็เร่งเร้าให้ประเทศไทยจัดการอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย กาลเวลาที่ล่วงไปได้สักปีเศษหรือ ๒ ปี จอมพลสฤษดิ์เองก็มิไหวว่าคณะมนตรีรังแกไทย จึงโทรเลขสั่งผมว่า ถ้าคณะมนตรีเอาเรื่องนี้ขึ้นระเบียบวาระอีกก็ให้คัดค้านแล้วให้เดินออกจากที่ประชุม ประเทศไทยจะเลิกเป็นภาคีสัญญาดิบุกละ ผมไตร่ตรองดูแล้วก็ส่งโทรเลขทวนคำสั่งเข้ามาว่า ผมไม่เห็นด้วยกับคำสั่งของท่าน เพราะใคร ๆ ก็รู้ว่ามีการลักลอบดีบุกจากประเทศไทย การเดินออกจากที่ประชุมก็เท่ากับว่ารัฐบาลไทยชี้แพ้ชวนตี และถ้าเราจะเลิกเป็นภาคีสัญญาดิบุกนั้น ตามสัญญาต้องบอกกล่าวล่วงหน้า ๑ ปี และในระหว่างปีที่เรายังออกไม่ได้ คณะมนตรีจะแก่งเราอย่างไรก็ได้ เช่นตัดโควตาให้ลดลงอย่างมาก ไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยเสียเลย ขอให้ท่านนายกรัฐมนตรีออกคำสั่งให้ผมใหม่ จอมพลสฤษดิ์โทรเลขตอบไปว่ายกเลิกคำสั่งเดิม คุณจะทำอย่างไรก็ได้ตามใจ

ต่อมาผมจึงเร่งรัดให้คณะมนตรีทำการอย่างหนึ่งอย่างใด ผู้แทนมาเลเซียกับผู้แทนเบลเยียมเสนอให้ตั้งอนุญาโตตุลาการ ผมเห็นว่าการตั้งอนุญาโตตุลาการนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ประเทศ จึงอภิปรายว่า บทบัญญัติในสัญญาดีบุกที่ให้ตั้งอนุญาโตตุลาการนั้น เป็นบทบัญญัติที่ว่าด้วยกรณีที่มีข้อขัดแย้งกัน ประเทศไทยและภาคีอื่น ๆ ก็เห็นพ้องต้องกันว่าการลักลอบ เพียงแต่ไม่ทราบจำนวนที่ลักลอบเท่านั้น ฉะนั้นควรจะตกลงกันฉันมิตรว่าจะกำหนดจำนวนเท่าใด คณะมนตรียินยอม และได้กำหนดจำนวนว่าน่าจะเป็นจำนวนหนึ่ง (จำไม่ได้ว่ากี่พันตัน) ขึ้นต่อไปก็คือรัฐบาลไทย เสนอให้ใช้บทบัญญัติอีกข้อหนึ่งในสัญญาดีบุกว่าด้วยการส่งดีบุกออกเกินโควตา คือให้ปรับไหม ให้ประเทศไทยเอาเงินเท่ากับมูลค่าดีบุกที่ลักลอบออกนั้นเข้าในมูลภัณฑ์กันชน โดยมีสิทธิ์ในเงินนั้นและกำไรอันจะพึงมีจากมูลภัณฑ์กันชน เมื่อเลิกมูลภัณฑ์กันชน คณะมนตรีก็ตกลงด้วย

ผมกลับจากประชุมก็พูดกับสมาคมเหมืองแร่ให้เข้าใจ และขอให้สมาคมเหมืองแร่จ่ายเงินจำนวนที่ประเทศไทยจะต้องถูกปรับนั้นซื้อพันธบัตรรัฐบาล รัฐบาลจะได้มีเงินเอาไปชำระค่าปรับเขา สมาคมเหมืองแร่ก็

ตกลงแต่โดยดี ครั้นต่อมามีการชำระบัญชีมูลภัณฑ์กันชนดิบๆ ปรากฏว่าส่วนที่รัฐบาลไทย “ถูกปรับ” นั้น ก็ได้คืนมาซ้ำยังมีกำไรเป็นเงินปันผลมาด้วย การที่มีเหตุร้ายก็กลายเป็นดี ชื่อเสียงรัฐบาลไทยก็ไม่เสีย เงินก็ไม่เสียกลับได้กำไร แต่ทำให้ผมกลุ่มใจไปหลายเวลาเพราะจำเป็นต้องขัดคำสั่งนายกรัฐมนตรี และได้ตั้งใจไว้ว่าถ้านายกรัฐมนตรียืนยันคำสั่งเดิม ผมก็จะลาออกไม่เฉพาะแต่ตำแหน่งผู้แทนไทยในคณะมนตรีเท่านั้น แต่จะลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารชาติเป็นการคัดค้านด้วย

การปฏิบัติหน้าที่ราชการของผมในฐานะผู้ว่าการธนาคารชาติ เป็นเวลา ๑๒ ปีเศษนั้น คงพอจำกันได้ดีพอใช้ว่า ได้ทำดีหรือทำบกพร่องมากน้อยเพียงใด ในระหว่างนั้น ได้มีการร่างพระราชบัญญัติการธนาคารพาณิชย์ขึ้นใหม่ (มีเพื่อน ๆ หลายคนเป็นหัวแรง เช่น คุณสมหมาย ฮุนตระกูล เป็นอาทิ) ได้ตั้งโรงพิมพ์ธนบัตร ได้เริ่มจัดตั้งสำนักงานสาขา ได้ทำให้เงินสำรองระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ได้รักษาเสถียรภาพของเงินตราเป็นประโยชน์แก่การค้า การอุตสาหกรรมยิ่งนัก ได้ขยายงานธนาคารพาณิชย์ไปเป็นอันมากทั่วราชอาณาจักร ภายในธนาคารเองก็ได้มีการปรับปรุงระบบงานและอัตราเงินเดือน ขยายสวัสดิการ และได้เริ่มสะสมผู้มีสติปัญญาดีให้เป็นกำลังของธนาคารสืบไป

วันหนึ่งระหว่างที่จอมพลสฤษดิ์ยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ มีผู้เสนอให้รัฐบาลตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีอำนาจหน้าที่กำหนดนโยบายการเงิน เฉพาะอย่างยิ่งการเงินระหว่างประเทศ เผอิญวันที่เรื่องจะเข้าคณะรัฐมนตรีนั้น ผมไปร่วมประชุมคณะรัฐมนตรีเข้าหน่อย พบท่านปลัดบัญชาการ คุณหลวงวิจิตรวาทการ ท่านก็เล่าให้ฟังว่า จะมีการเสนอตัวกรรมการคณะนี้ขึ้นในวันนั้น ผมก็เรียนท่านว่า นโยบายการเงินนั้นเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้ว่าการธนาคารชาติภายใต้กำกับของรัฐมนตรีคลัง ส่วนเรื่องการเงินระหว่างประเทศนั้น นอกจากผู้ว่าการจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบแล้ว ยังมีคณะกรรมการทุนรักษาระดับอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังเป็นประธานอยู่อีกด้วย ผมไม่เห็นประโยชน์อันใดที่จะมีคณะกรรมการชุดใหม่นี้อีก ตรงกันข้ามจะเป็นโทษ เพราะทำให้ความรับผิดชอบพัวไป และผู้ที่มีรายชื่อในคณะกรรมการชุดนี้ก็มีหลายคนที่ผมไม่ไว้วางใจ ถ้าขึ้นจะตั้งคณะกรรมการชุดนี้ ผมก็ไม่มีทางเลือกนอกจากลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าการธนาคารชาติ คุณหลวงชะรอยจะนำเอาความเรื่องนี้ไปเรียนแก่นายกรัฐมนตรี ในวันนั้นและวันต่อ ๆ มา ก็ไม่มีใครเอ่ยถึงคณะกรรมการนโยบายการเงินอีก

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ถึงแก่อสัญกรรมไป ผมเป็นคนหนึ่งที่ได้รับแต่งตั้งให้มีหน้าที่สอบสวนทรัพย์สินของจอมพลสฤษดิ์ และผมรับรองได้โดยเกียรติยศว่า ในคณะกรรมการสอบสวนนั้นผมเป็นคนหนึ่งที่พยายามให้ความเป็นธรรมแก่จอมพลสฤษดิ์ กรณีใดที่เป็นที่สงสัยในข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริง ผมก็พยายามให้ประโยชน์แก่กองมรดกหรือแก่บุคคลภายนอก แต่กระนั้นก็ดี เมื่อท่านผู้หญิงจะฟ้องรัฐบาลผมก็ตกเป็นจำเลยคนหนึ่ง แต่ที่ทำให้เกิดความโทมัสมาก ก็คือ ในคำฟ้องนั้นบรรยายว่าผมเป็นคนที่แสวงหาเรื่องต่าง ๆ “โดยหวังผลประโยชน์ส่วนตัว” ทนายของท่านผู้หญิงซึ่งเขียนคำฟ้องนั้นก็เพื่อนกันมา ไปเรียนที่อังกฤษด้วยกัน โฉนจึงมาบรรยายคำฟ้องเช่นนี้ ประหนึ่งว่าไม่เคยรู้จักกันมาก่อน วันนั้นที่ได้อ่านคำฟ้องผมกลุ่มใจมาก รีบกลับบ้านแต่วันเพราะไม่มีจิตใจที่จะทำงาน แต่เดชะบุญเมื่อกลับมาถึงบ้านมีโทรเลขรออยู่ฉบับหนึ่ง แจ้งว่าผมได้รับรางวัลรามอน แมกไซไซ ในฐานะที่ปฏิบัติราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ความที่ได้โทมัสในตอนกลางวันนั้นก็สูญสลายไป กลับมีใจเข้มแข็งขึ้น นี้แหละมนุษย์ อัจฉราภรณ์ ยังคงมีอิทธิพลเหมือนมนุษย์อยู่

นายกรัฐมนตรีที่มีความเมตตาแก่ผมมากที่สุดในตอนที่ผมรับราชการ คือจอมพลถนอม กิตติขจร

ท่านผู้นั้นนอกจากจะร่วมเรียนในวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรโดยท่านเป็นหัวหน้าชั้นแล้ว ท่านยังให้ความไว้วางใจผมเป็นพิเศษ ระหว่างที่ท่านเป็นรองนายกรัฐมนตรีอยู่ มีเรื่องอะไรเกี่ยวกับตัวผมท่านก็ช่วยแก้ไข มีงานสำคัญบางชิ้นที่คณะรัฐมนตรีจะมอบหมายให้ใครทำ ท่านก็มักเสนอชื่อผม ความสัมพันธ์ทางส่วนตัวระหว่างท่านกับผมก็เป็นไปอย่างสนิทสนม ฉะนั้นที่ผมได้เขียน *จดหมายนายเข้ม เย็นยิ่ง* ไปท้วงท่านเมื่อทำ “การปฏิวัติ” ใน พ.ศ.๒๕๑๔ นั้น ผมเขียนด้วยความหวังดีต่อท่านและได้เจ้าหน้าที่ของมีหนังสือนำถึงท่านโดยตรง แจ้งให้ทราบแน่ชัดว่าจดหมายนี้มาจากผม ต่อเมื่อท่านไม่มีปฏิกิริยาตอบอย่างใด ผมจึงนำเอาจดหมายนี้ออกตีพิมพ์เป็นจดหมายเปิดผนึก

ก่อนหน้านั้นสัก ๓-๔ ปี ผมได้ไปขอพบท่านเป็นการส่วนตัว ท่านให้ไปพบที่กระทรวงกลาโหม ในห้องนั้นมีแต่ท่านและผมเท่านั้น ผมได้เรียนท่านว่า บรรดาญาติสนิทของท่านนั้นมีชื่อเสียงไปในเชิงที่ไม่ดี เพราะทุจริตเบียดเบียนราษฎรและพ่อค้า กับกระทำการผิดกฎหมายหลายเรื่อง ผมเล่าให้ท่านฟังเป็นเรื่อง ๆ จอมพลถนอมก็อึ้งไปครู่หนึ่ง และขอบคุณผมที่นำเรื่องมาบอก และท่านว่าท่านก็ได้ห้ามไปแล้วโดยทั่วไป จะทำมาหากินอย่างไรก็ไม่ห้าม แต่อย่างเอาเปรียบคนอื่น ท่านก็รับคำว่าท่านจะดูเรื่องนี้และจัดการอย่างไรอย่างหนึ่ง แต่พฤติกรรมที่ปรากฏมานั้นแสดงว่าไม่ได้ผล

ครั้งหนึ่ง รัฐบาลของจอมพลถนอมประกาศออกมาห้ามมิให้รัฐมนตรีทั้งหลาย ประกอบการค้าหรือเป็นประธานกรรมการ กรรมการในธุรกิจต่าง ๆ ในการแสดงสุนทรพจน์ประจำปีที่สมาคมธนาคารไทย ผมจึงถูกเป็นคำกลอนยกย่องจอมพลถนอมว่าท่านทำดี แต่ยังมีรัฐมนตรีหลายท่านเป็นประธานหรือกรรมการธนาคารพาณิชย์อยู่หรือว่าธนาคารพาณิชย์ไม่ใช้การค้า ใน ๒-๓ วันต่อมาจอมพลถนอมก็ลาออกจากประธานกรรมการธนาคารพาณิชย์ แต่ไม่ปรากฏว่ามีรัฐมนตรีอื่นลาออกตามท่าน

เมื่ออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ออกจากประเทศจีนมาอยู่ฝรั่งเศส เมื่อปี ๒๕๑๓ ผมได้กำหนดไว้ก่อนแล้วว่า จะไปพักตากอากาศในประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้โดยไม่ได้ทราบล่วงหน้าว่าอาจารย์ปรีดีจะออกมา เมื่อท่านออกมาแล้วก็ได้คิดว่าสมควรจะไปเยี่ยมท่านเป็นการคารวะส่วนตัวในฐานะศิษย์อาจารย์และในฐานะที่เป็นเสรีไทยได้บังคับบัญชาของท่าน ผมจึงได้เข้าพบจอมพลถนอมก่อนออกเดินทาง เพื่อเรียนท่านว่าผมจะไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี จอมพลถนอมก็แสดงความยินดีและยังได้ฝากให้ผมนำความไปเรียนอาจารย์ปรีดีด้วย ผมก็รับเป็นสื่อให้และยังได้นำความจากอาจารย์ปรีดีมาเรียนจอมพลถนอมด้วย ต่อมาเมื่ออาจารย์ปรีดี ฟ้องรัฐบาลไทยให้ออกหนังสือเดินทางให้ และให้จ่ายเงินบำนาญ ผมก็ได้เป็นสื่อให้ทั้ง ๒ ฝ่ายตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยนอกศาล จอมพลถนอมก็ยังได้แสดงความชื่นชมยินดีที่ผมได้จัดการให้สำเร็จเป็นที่เรียบร้อย

เหลียวแลอุดมคติ

ท่านที่เคยฟังผมบรรยายหรือเคยอ่านหนังสือที่ผมเขียน คงจะระลึกได้ว่า ผมได้พูดได้เขียนไว้อย่างไรในเรื่องอุดมคติประจำใจ ผมยังขอยืนยันต่อไปอีกว่า คนเราจะเป็นคนที่สมบูรณ์ได้ต้องระลึกเสมอถึงคุณธรรม ๓ ข้อ คือ **ความจริง ความงาม และความดี** กล่าวโดยย่อ ความจริงหมายถึงสัจธรรมและหลักวิชา ความงามหมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรม และความเพลิดเพลินเป็นการอดิเรก รวมทั้งการกีฬาประเภทต่าง ๆ ความดีนั้นหมายถึงการไม่เบียดเบียนประทุษร้ายต่อกัน ความสัตย์สุจริตและการบำเพ็ญประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถ้าขาดคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะทำให้มนุษย์นั้น ๆ มีความบกพร่องไป เช่น ถ้ามีแต่ความดีแต่ปราศจากหลักวิชาจะทำให้เกิดประโยชน์ไม่ได้ เพราะอาจจะใช้ความดีไป

ในทางที่ผิดกลายเป็นทำคุณบูชาโทษ ถ้าคนเรามีแต่ความจริงและความดี ไม่คิดถึงความงาม ศิลปะวรรณคดี การสังคีต การนาฏศิลป์ก็จะเจริญไม่ได้ และคน ๆ นั้นหรือสิ่งคมนั้น ๆ ย่อมจะแห้งแล้งไม่มีความสุข ถ้าคนเราและสังคมเราขาดความดีเสียแล้ว มีแต่ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน และแม้แต่ไม่คิดประทุษร้ายแต่ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน คนนั้นและสิ่งคมนั้นก็มีแต่ความเห็นแก่ตัว แย่งชิงทรัพย์สินเงินทองและอำนาจกันอย่างหน้าเลือด เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีอำนาจปกครองวางนโยบายแผ่นดินหรือเป็นเอกชนจะละเลยความ-จริง ความดีและความงามเสียมิได้

อันความจริงและสัจธรรมนั้นก็ป็นหน้าที่ที่พวกเรานักการศึกษาทั้งหลายจะสนับสนุนให้เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นหลักวิชาแขนงใด ระดับใด นักเรียนนักศึกษาเข้ามาในสถานการศึกษาก็ต้องการจะได้หลักวิชาทั้งที่จะเป็นเครื่องมือเอาไปหากินต่อไปภายหลัง และที่จะเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดความสามารถนึกคิดตรិตรองได้ด้วยตนเอง ไม่หลงเชื่อคำกล่าวที่ไม่มีหลักฐานหรือความเชื่อในทางไสยศาสตร์ ตรงกับที่พระท่านเรียกว่าวิชา และครอบคลุมไปถึงวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม

ทุกวันนี้ในประเทศไทย ปรากฏว่ามีข่าวลือกันจนเป็นที่วุ่นวายรวมทั้งที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ และข่าวลือเหล่านั้น ถ้าโดนแก้ตัวของตัวเองจึงจะแน่ใจว่า มักจะไม่เป็นความจริง ใบปลิวกล่าวหาคนนั้นคนนี้ก็ยังมีกันจนแพร่หลาย ล้วนแล้วแต่เป็นใบปลิวที่กล่าวหากันในข้อที่ฉกฉกรจ้งทั้งนั้น เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเมือง (ใบปลิวบางรายถึงกับยุยงส่งเสริมให้มีการใช้อาวุธ และบางรายก็ชูจะล้างชีวิตกัน ใบปลิวชนิดนี้ผิดกฎหมาย ตำรวจควรจับผู้กระทำผิดมาลงโทษ) เมื่อเป็นใบปลิวหรือข่าวลือผู้ที่เขียนหรือผู้ที่ลือไม่กล้าลงชื่อรับผิดชอบ ผู้อ่านที่รักความจริงน่าจะถือว่าเป็นเหมือนบัตรสนเท่ห์ไม่ควรไปปักใจเชื่อ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ก็เช่นเดียวกันจะนำเอาคำกล่าวในใบปลิวและข่าวลือมาเสนอต่อผู้อ่านผู้ชมผู้ฟัง ถ้ามีความรับผิดชอบจริง ๆ ก็ควรแสวงหาหลักฐานมาประกอบ หรือสอบสวนเอาให้ได้ความจริงได้ มิฉะนั้นก็ควรดเว้นไม่เสนอ “ข่าว” นั้น เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นการทำให้ผู้เสื่อมเสียชื่อเสียงหรือทำให้ผู้อ่านผู้ฟังผู้ชมเข้าใจผิดในเรื่องสำคัญไป

ผมได้ทราบมาโดยมีหลักฐานเชื่อถือได้ว่า มีสถาบันการศึกษาชั้นสูงในประเทศไทยนำเอาข่าวลือมาเสนอนักศึกษาชวนให้เชื่ออย่างไม่แสดงหลักฐาน เช่นนี้ย่อมจะขัดกับความเป็นเลิศในทางวิชาการ เช่นวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร มีผู้กล่าวหาโดยไม่แสดงหลักฐานว่า ผมและผู้อื่นอีกหลายคนเป็นคอมมิวนิสต์ ต้องการจะล้างชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ต้องการจะให้ผมเป็นประธานาธิบดี เรื่องเหล่านี้เราได้มาจากใบปลิวเถื่อน ข้อแรกที่สุดนั้น เรายังมีกฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์อยู่ ถ้าใครเป็นคอมมิวนิสต์และกระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ ก็ชอบที่ตำรวจจะจัดการตามกฎหมาย คือ จับกุมไป แต่ก็ไม่เห็นมีใครถูกจับกุม ในเมื่อตำรวจไม่จับกุม และผู้พูดไม่มีหลักฐานยืนยัน ผู้พูดก็ไม่น่าจะพูดในสถาบันการศึกษาชั้นสูงเช่นนั้น และเมื่อมีการกล่าวหาที่ควรที่จะให้ผู้ถูกกล่าวหาได้มีโอกาสโต้ตอบ จึงจะมองเห็นความจริงได้ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรนี้เป็นสถาบันที่ผมรักและเคารพนับถือ เพราะได้เคยเรียนที่วิทยาลัยแห่งนี้เป็นรุ่นแรก เพื่อนฝูงที่เรียนอยู่พร้อมกันก็ยิ่งรักใคร่นับถือกันอยู่ และเป็นแหล่งการศึกษาของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งพลเรือน ทหาร และตำรวจ จึงเป็นที่น่าเสียดายที่เอาใจใส่ต่อสัจธรรมน้อยไป

ขอกล่าวหาอย่างเดียวกัน ปรากฏว่า มีอยู่ในสภาความมั่นคงแห่งชาติ ในคณะกรรมการกลั่นกรองของสภาความมั่นคงฯ มีอยู่ใน กอ.รมน. และมีอยู่ในสถานที่อบรมทหารต่าง ๆ สถาบันเหล่านี้มีความรับผิดชอบมากต่อความมั่นคงของประเทศชาติ (เปรียบไม่ได้กับกลุ่มบางกลุ่มที่ไม่มีความรับผิดชอบ จึง

กล่าวหาคนได้อย่างพล่อย ๆ แล้วยังใช้อาวุธได้โดยผิดกฎหมาย แต่ไม่มีการลงโทษกัน) ฉะนั้นเพื่อเกิดทุน
สำจรรณและเพื่อประโยชน์ของความมั่นคงแห่งชาติ จึงควรให้โอกาสแก่ผู้ถูกกล่าวหาได้โต้ตอบ หรือมีฉะนั้น
ถ้ามีหลักฐานแน่นอนก็จัดการแก่ผู้ถูกกล่าวหาไปตามกฎหมาย

ความจริงดังกล่าวหมายถึงความจริงใจด้วย คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง
ต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความจริงใจ เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อฝ่ายหนึ่งตกทุกข์ได้ยาก อีกฝ่ายหนึ่งต้องมีความ
มั่นคงเสมอต้นเสมอปลาย มิใช่ว่าเมื่อเขาได้มีอำนาจวาสนาก็พินอบพิเทาเคารพรักใคร่ พอเขาได้ทุกข์ก็
หลีกเลี่ยงไม่เหลียวแล การที่ผมได้ไปเยี่ยมอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่ปารีส และได้ไปเยี่ยมจอมพลถนอม
กิตติขจร ที่สิงคโปร์ ก็ด้วยเหตุนี้ ไม่ใช่เรื่องของผู้อื่นที่จะโจษจันกันไปต่าง ๆ นานา โดยไม่คำนึงถึงสำจรรณ

ความงามนั้นเป็นเรื่องของจิตใจและร่างกาย ไม่เกี่ยวกับสิทธิการเมืองใด ๆ ถ้ามีการเมืองเข้ามา
แทรกแซง ความงามย่อมจะเสียไป ไม่เป็นคุณธรรมเสียแล้ว เราชมศิลปะ เรานิยมดนตรี เราชื่นชมในความเก่ง
ของนักกีฬาที่สามารถควบคุมร่างกายของเขาให้กระทำสิ่งที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถทำได้ ไม่ใช่เพราะเหตุว่า
นักศิลปิน หรือนักดนตรี หรือนักกีฬานั้น จะต้องมีความคิดทางการเมืองเหมือนกับความคิดของเรา แต่
เราชมเขาชื่นชมชอบในเรื่องที่เขาแสดง ด้วยเหตุฉนั้นผมจึงเห็นว่า การที่นิสิตนักศึกษาเดียนดนตรีไทยหรือ
วรรณคดีไทย หาวว่าเป็นสมุนของศักดินา หาวว่าเป็นการมอมเมาประชาชนนั้น เป็นความเข้าใจผิดในเรื่องของ
ศิลปะและความงาม คนเราต่างคนก็ต่างใจ ใครจะชอบศิลปะทางไหนก็เป็นเรื่องของเขา แม้แต่ผมไม่ชอบ
ดนตรีหรือวรรณกรรมสมัยใหม่ เมื่อคนรุ่นใหม่ต้องการฟังต้องการอ่าน ก็ไม่ขัดขวางและทนฟังทนอ่านได้
หน้าที่ของนิสิตนักศึกษาคือ เมื่อรักดนตรี นาฏศิลป์ วรรณกรรมสมัยใหม่แล้ว ก็ควรสนับสนุนให้ดนตรี
นาฏศิลป์ และวรรณกรรมนั้นให้เจริญ แทนที่จะขัดขวางอย่างอื่นที่ตนไม่ชอบ อย่างนั้นจึงจะเรียกว่าศิลปะ
เพื่อประชาชนจริง

เรื่องของความดีความประพฤติดี เป็นเรื่องที่ศาสนาต่าง ๆ ทุกศาสนาสอนเราให้ปฏิบัติ ความสัมพันธ์
ระหว่างบุตรกับบิดามารดา ครูกับศิษย์ ญาติต่อญาติ มิตรต่อมิตร คนหนึ่งกับสาธารณชน เป็นเรื่องที่ศาสนา
กำหนดให้เราประพฤติและปฏิบัติอยู่ สรุปความก็คือ ให้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ไม่ให้ประทุษร้ายต่อกัน
ให้เกื้อกูลกันให้ทำประโยชน์แก่กัน ให้เฉลี่ยสุขซึ่งกันและกัน สมดังคำพระที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า

สพฺบุริโส ภิกขเว กุเล ชายมาโน

ชนสฺส อตถายะ หิตาย สุขาย โหติ

ข้อสำคัญที่พึงเอาใจใส่ ก็คือ ศาสนาต่าง ๆ นั้นต่างก็มีข้อดีของตนทั้งนั้น เราเกิดมาในพระบวร
พุทธศาสนา ก็เห็นว่าศาสนาของเรานั้นดี แต่ก็ต้องเห็นด้วยว่าคนอื่นเขาก็มีเสรีภาพในการถือศาสนาของเขา
เช่นเดียวกัน ความสมานฉันท์ในเรื่องศาสนา (และเชื้อชาติ) ย่อมทำให้ชาติมีความมั่นคงมากขึ้น

สำหรับผมเอง แม้ว่าจะรู้สึกว่าได้ทำงานรับใช้ชาติและสังคมอย่างเต็มที่มาถึงจนอายุจะ ๖๐ ปีแล้ว
ก็ตาม มีความรู้สึกว่าได้มีความบกพร่องอยู่มาก คือ การจัดระบบเศรษฐกิจให้เรียบร้อยได้พรรณนา
มาข้างต้น ยังไม่สามารถที่จะบันดาลให้ผู้ที่ยากไร้เป็นจำนวนมากในประเทศไทยมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น
เฉพาะอย่างยิ่งในชนบทที่แร้นแค้น ทั้งนี้อาจจะเป็นด้วยเหตุหลายประการที่มีใช้อยู่ในความรับผิดชอบของผม
เช่น ประชากรเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็ว การศึกษาและอนามัยของประชาชนยังไม่ได้เท่าที่ควร เป็นต้น เนื่องด้วย
เหตุฉนั้นจึงได้มาคิดเห็นว่า ถ้าไม่มีการลงมือพัฒนาชนบทอย่างละเอียด เพียงแต่สร้างระบบและสภาวะ
เศรษฐกิจให้ดีขึ้นอย่างเดียว ก็จะไม่สามารถกู้ฐานะของเพื่อนร่วมชาติหลายสิบล้านได้ดีพอ จึงได้ร่วมมือ

ร่วมใจกับเพื่อน ๆ ทำการพัฒนาชนบทเป็นการช่วยเหลือรัฐบาล ไม่ใช่จะมาแข่งขันกับรัฐบาล

งานพัฒนาชนบทที่วานี้ได้จัดทำขึ้น ๓ โครงการ ๒ ใน ๓ โครงการนี้ได้เริ่มทำขึ้นมาแล้ว ๗ ปี คือ **โครงการของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์** จัดทำที่จังหวัดชัยนาท และ อุทัยธานี และ **โครงการศูนย์บัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์** ๒ โครงการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบและได้เคยรับสั่งถามถึงกิจการ ทรงเอาพระทัยใส่อยู่ ถึงกับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่มูลนิธิและพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตอาสาสมัคร ๒-๓ รุ่น ส่วนอีกโครงการนั้น คือ **โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง** ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดทำขึ้นร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล เพิ่งมีอายุได้ปีเศษจึงมิได้ปรากฏผลว่าจะสำเร็จหรือไม่ประการใด แต่บรรดาอาจารย์ และนิสิตนักศึกษาของทั้ง ๓ มหาวิทยาลัยก็ได้ใช้ความพยายามทุ่มเททั้งกำลังใจให้แก่โครงการนี้เป็นอย่างมาก แต่ภาวะการเมืองในปัจจุบันประกอบกับความเท็จซึ่งปรากฏอยู่ทั่วไปในขณะนี้ ทำให้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านี้อยู่ในความเฟื่องเสียงของทางราชการบางหน่วยงาน เช่น กอ.รมน. และคณะกรรมการกลั่นกรองของสภาความมั่นคงแห่งชาติ โดยมีผู้กล่าวหาว่าอาจารย์และนิสิตนักศึกษาในโครงการนั้น ๆ ไปปลุกกระดมมวลชนให้มีความเกลียดชังรัฐบาล ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ บัณฑิตอาสาสมัครที่ดี อาจารย์ และนิสิตนักศึกษาในโครงการแม่กลองก็ได้ได้รับการอบรมและคำสั่งให้ปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนโดยมิให้เอาเรื่องการเมืองมาเกี่ยวข้อง ใครที่ไม่ปฏิบัติตามก็ถอนตัวออกจากโครงการ และทั้ง ๒ โครงการนี้ก็ได้รับความสนับสนุนจากคณะรัฐมนตรีใช้งบประมาณแผ่นดินมาดำเนินการ แต่ก็มิวายที่จะมีผู้คอยระแวงสงสัย และหาความต่าง ๆ นานา ทั้งนี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงในตัวผมด้วยกระมัง ด้วยเหตุฉะนั้นและเพื่อประโยชน์ของงานในโครงการ ผมจึงลาออกจากตำแหน่งผู้อำนวยการโครงการแม่กลอง กำลังหาผู้มาทำหน้าที่แทนอยู่ ส่วนโครงการศูนย์บัณฑิตอาสาสมัครนั้น ผมได้ลาออกจากตำแหน่งประธานกรรมการมาแล้วร่วมปี

แลดูสังคมไทยและอนาคตของไทย

ผมเคยพูดเคยเขียนไว้ที่อื่นว่า สังคมที่พึงปรารถยานั้นจะต้องประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ คือ **มีสมรรถภาพ มีเสรีภาพ มีความชอบธรรม และมีความเมตตากรุณา** สมควรที่จะนำมากล่าวโดยย่อในที่นี้ และประยุกต์กับสภาวะปัจจุบันของไทยเพื่อเป็นการชี้ช่องทางว่า เพื่ออนาคต เราทุกคนควรร่วมมือร่วมใจกันทำอย่างไรให้ได้มาซึ่งสังคมในอุดมคติ

ในสังคมที่มีสมรรถภาพนั้น ผู้ปกครองสังคมนั้นจะต้องใช้หลักวิชาดำเนินการของรัฐในทุกแห่งทุกมุม เพื่อให้สังคมนั้นดำเนินชีวิตไปโดยลงทุนน้อยที่สุด ได้ผลมากที่สุดตามเป้าหมาย ไม่ว่าจะป็นสาขาวิชาใด วิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ การแพทย์ อนามัย วิศวกรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ สังคมศาสตร์ทั้งมวล และมนุษยศาสตร์ทั้งมวล ในการนี้ไม่เฉพาะข้าราชการหรือนักการเมืองชั้นปกครองเท่านั้นที่จะต้องมีความรู้ความสามารถ แต่ประชาราษฎร์ทั้งหลายไม่ว่าต่ำหรือสูงก็ต้องมีการศึกษาพอสมควร เพื่อจะได้มีความรู้ความสามารถคิดแก้ปัญหาของตน รู้จักให้ความคิดซึ่งใจได้ด้วยตนเอง ฉะนั้นการศึกษาและอนามัยของประชาราษฎร์จึงมีความสำคัญอยู่มาก

สังคมจะมีสมรรถภาพได้ก็ต้องอาศัยไม่มีความริ้วไหลและเหลวไหล ราษฎร พ่อค้า ข้าราชการเสียภาษีอากรกันเต็มเม็ดเต็มหน่วย ไม่มีการริ้วไหล ข้าราชการไม่มีที่จะเบียดเบียนราษฎร ทำหน้าที่ตามกำลัง คือ ตำรวจก็จับผู้ร้าย ครูก็สอนนักเรียน นายอำเภอก็ดูแลทุกข์สุขของราษฎร เป็นขั้น ๆ ไป เป็นต้น และข้าราชการ

ผู้ใหญ่น้อยก็ไม่มีการทุจริตล้างผลาญเงินหลวงหรือข่มขู่เอาเงินสินบนรางวัลจากพ่อค้าพาณิชย์ ในเรื่องนี้รัฐธรรมนูญปัจจุบันได้บัญญัติไว้ให้มีผู้ตรวจสอบบัญชีของรัฐบาล ซึ่งจะช่วยให้ป้องกันปราบปรามความทุจริตของข้าราชการ แต่ก็ยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล ไม่มีการแต่งตั้งตามรัฐธรรมนูญ เมื่อร่างรัฐธรรมนูญกันนั้น มีผู้เสนอให้มีผู้ตรวจราชการของรัฐบาล เมื่อพิจารณาแล้วก็ตกไป เป็นที่น่าเสียดายยิ่งนัก เพราะถ้าหากมีผู้ตรวจบัญชีของรัฐบาลและผู้ตรวจราชการของรัฐบาลขึ้นจริง ๆ ก็จะทำให้ความรัวไหลและเหลวไหลที่มีอยู่ในวงราชการของไทยในปัจจุบันนี้ลดน้อยถอยลง ทำให้ประเทศไทยมีสมรรถภาพสูงขึ้น

อนึ่ง ใคร ๆ ก็พูดกันในสังคมไทยว่า ราชการปัจจุบันนี้ไม่มีสมรรถภาพ เพราะระบบราชการไม่ดีอย่างหนึ่ง และมีการรวมอำนาจไว้ในเมืองหลวงจนเกินไปอีกอย่างหนึ่ง ระบบราชการไม่ดีเพราะมีการทำงานซ้ำซ้อนกัน เก่งกันบ้าง แย่กันบ้าง และหาหนโยบายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมิได้ การรวมอำนาจไว้ในเมืองหลวงแทนที่จะกระจายไปสู่ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร ทำให้เกิดอุปสรรคนานาประการในการที่จะพัฒนาประเทศให้ทั่วถึงกัน เรื่องทั้ง ๒ นี้จะทั้งเข้าไว้ไม่ได้เพราะคล้ายกับสนิมนี้วันจะกินระบบราชการให้กร่อนหย่อนสมรรถภาพขึ้นทุกที จึงควรที่พวกเราราษฎรทั้งหลาย มหาวิทยาลัย และรัฐบาลจะร่วมมือกันหาวิธีแก้ปัญหานี้ให้จงได้โดยรวดเร็ว

เสรีภาพในสังคม หมายถึง เสรีภาพในการพูด การเขียน การคิด การชุมนุมกันโดยสันติและปราศจากอาวุธ เป็นต้น เสรีภาพเช่นนี้ไม่ใช่เสรีภาพในอันที่จะทำให้สิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเสื่อมเสียไป และข้อจำกัดเสรีภาพอีกข้อหนึ่งคือ ประโยชน์ส่วนรวมโดยความเห็นชอบของประชาชนส่วนใหญ่หรือโดยรัฐบาล ผู้เผด็จการย่อมอ้างถึงประโยชน์ส่วนรวมเสมอ แต่เป็นเรื่องประโยชน์ส่วนรวมที่ผู้เผด็จการวินิจฉัยว่าเป็นประโยชน์ส่วนรวม มิใช่ประชาชนเป็นผู้วินิจฉัย การเสียภาษีที่รัฐบาลซึ่งราษฎรเลือกตั้งมาลงมติให้เสียเป็นการจำกัดเสรีภาพที่ชอบธรรม

เสรีภาพมีคุณค่าแก่สังคม เพราะในสังคมนั้นมีคนจำนวนมาก ความคิดอ่านย่อมแตกแยกกันได้ มนุษย์เรามีสมองด้วยกันทุกคน และความคิดอันประเสริฐของมนุษย์แต่ละคน ไม่เลือกชั้นวรรณะหรือทรัพย์สมบัติ ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่สังคมทั้งนั้น เหตุไฉนเล่าเราจึงจำกัดเฉพาะความคิดเห็นของบุคคลส่วนน้อย ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลทั้งหลายแสดงความคิดเห็นตามทัศนนิยมของเขา จะได้มีโอกาสเลือกได้ว่าวิถีทางใดจึงจะเป็นประโยชน์ที่สุดแก่ส่วนรวม

บางอาจารย์กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ว่าเป็นของคู่กับชีวิต คือ มนุษย์เราเกิดมาทุกคนก็มีสิทธิเสรีภาพมาตรฐาน ซึ่งเป็นของควมคู่มาโดยกำเนิด ใครทำลายล้างเสรีภาพย่อมเป็นผู้ที่เบียดเบียนกวนสิทธิของเพื่อนมนุษย์โดยไม่ชอบธรรม

สิทธิเสรีภาพนี้จะมีได้ก็แต่ในสังคมที่เป็นเสรีประชาธิปไตย เผด็จการไม่ว่าจะเป็นฝ่ายขวา(ฟาสซิสต์) หรือฝ่ายซ้าย(คอมมิวนิสต์) ย่อมจำกัดเสรีภาพโดยอำเภอใจ เผด็จการฝ่ายขวามักจะห้ามไม่ให้คนของเขาทำการหนึ่งการใด เผด็จการฝ่ายซ้ายนอกจากจะห้ามมิให้ทำการหนึ่งการใด เช่น ตั้งพรรคการเมืองแล้วยังห้ามมิให้ทำการหนึ่งการใดด้วย เช่น จะเกียจคร้านก็ไม่ได้ต้องทำงานตามกำหนด คอมมิวนิสต์มักจะอ้างว่าเขาเป็นประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจและสังคม คือ มีความเสมอภาคในหมู่ราษฎร แต่หาได้เป็นประชาธิปไตยทางการเมืองและวัฒนธรรมไม่ ส่วนฟาสซิสต์นั้นไม่เป็นประชาธิปไตยทั้งการเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสังคม เราจึงไม่ควรรับเผด็จการทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย

ความชอบธรรมหรือที่มีผู้เรียกว่าความยุติธรรมนั้น หมายถึงว่า ภายในสังคมนั้นมนุษย์ทุกคนเสมอกัน

ในกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็ลลुकเศรษฐี ขุนนาง มียศถาบรรดาศักดิ์ประการใด ถ้าทำผิดกฎหมายต้องได้รับโทษ เช่นกระยาจกคนยากไร้ หรือถ้าทำดีก็มีรางวัลตอบแทนเสมอกัน ไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชัง

ในสังคมที่มีความยุติธรรมนั้น เรื่องความสงบเรียบร้อยเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง ทหาร ตำรวจ อัยการ ตุลาการ ต้องมีสมรรถภาพและทำงานด้วยความเอาใจใส่และเที่ยงธรรม ไม่มีการขัดเยียดความผิดให้แก่ราษฎร ไม่มีการจับยึดตังแดงและเผา ไม่มีการยิงทิ้ง ไม่มีการกล่าวหาใคร ๆ ว่าเป็นอะไรโดยปราศจากหลักฐาน อันสัตย์จริง เช่น กล่าวหาว่าใครเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น ทหารต้องป้องกันประเทศอย่างซื่อสัตย์สุจริต ไม่สร้างความแตกแยกในชาติ โดยพยายามใช้เงินภาษีอากรมาปราบราษฎรผู้เสียภาษีอากร ตำรวจต้องทำหน้าที่โดยปราศจากความหวาดเกรงต่ออิทธิพลทั้งหลายและไม่ลำเอียง ใครพกอาวุธเปิดโดยผิดกฎหมาย ต้องจับกุมไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอะไร ใครคิดปฏิวัติโดยใช้กำลังเป็นการกระทำผิดกฎหมายอาญาฐานเป็นกบฏ ก็ต้องจับกุม เพราะทหารและตำรวจเป็นที่พึ่งของราษฎร ไม่ใช่เป็นนายของราษฎร ผู้ถูกกล่าวหายอมไม่มีความผิดจนกว่าจะหาหลักฐานได้ว่าผิดจริง ใครแจกใบปลิวชักจูงให้ใช้อาวุธหรือกล่าวหาคนอื่นว่าใช้อาวุธ ควรจะจับเพื่อจะให้ได้ต้นตอแห่งใบปลิวนั้น อัยการและตุลาการต้องทรงไว้ซึ่งเกียรติ อยู่เหนืออิทธิพลของเงินของการชู้เชื้อ และของอำนาจ

ในสังคมที่มีความชอบธรรมนั้น ใครทำดีจะได้ดี ใครทำชั่วจะได้ชั่ว นรกหรือสวรรค์อยู่ในชาตินี้เอง ไม่ต้องรอไปในชาติหน้า ผู้ที่ปลอมตัวว่าเป็นคนดียอมจะอยู่ในฐานะคนดีอยู่ไม่นาน จะมีผู้คนพบในไม่ช้า

สังคมที่มีสมรรถภาพ เสรีภาพ และเคารพความชอบธรรม แต่ปราศจากความเมตตากรุณาย่อมเป็นสังคมที่ไม่สมบูรณ์ เพราะบุคคลในสังคมนั้นยังแตกต่างกันไปโดยกำเนิด โดยกรรมพันธุ์ และโดยสิ่งแวดล้อม คนเราบางคนเกิดมาง่อยเปลี้ยเสียขา ตาบอด หูหนวก หรือพิการอย่างอื่น ไม่ใช่ความผิดของเขา คนที่เกิดมาดีต้องช่วยเหลือเขาจะนึกผิด ๆ ว่าเพราะ “ชาติก่อน” เขาทำมาไม่ดีจึงได้รับความทุกข์ในชาตินี้หากควรไม่ความฉลาดหรือความโง่งบางทีก็เป็นเรื่องของกรรมพันธุ์ซึ่งไม่แน่นอน คือพอฉลาด ลูกก็โง่ได้ หรือกลับกันเลือกไม่ได้ เด็กที่มีของเล่นยอมได้เปรียบเด็กจนที่ไม่มีของเล่น เด็กที่เกิดมาในชนบทแร้นแค้น โรงเรียนไม่ดี ครูไม่ดี อุปกรณ์การเรียนไม่ดียอมจะแข่งขันกับเด็กในเมืองที่มีโชควาสนาดีกว่ามิได้ เพราะฉะนั้นจะถือลัทธิสมรรถภาพและเสรีว่าใครมีอายุสาวได้สาวเอาหาชอบไม่ คนที่มีวาสนาดีกว่าจึงควรเกื้อกูลควรทำประโยชน์และควรเฉลี่ยสุขให้แก่คนที่ไม่มีวาสนา

ที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ฝรั่งเขาเรียกว่า ความยุติธรรมในสังคม มีความหมายกว้างกว่าการกระจายรายได้หรือการกระจายทรัพย์สิน เพราะความสุขไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สินอย่างเดียว ในระบบสังคมที่ผู้หญิงแพ้เปรียบผู้ชาย เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคมก็ต้องแก้ไขระบบ เครื่องมือหากินถ้าใครไม่มีก็ต้องหยิบยื่นให้ การศึกษา การอนามัย และอาชีพเป็นสิ่งที่ต้องให้แก่มนุษย์ทุกคน ความยากจนทำให้มนุษย์เสื่อมค่าความเป็นมนุษย์ เรามีหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งนั้น

ตรงกันข้ามกับความเมตตากรุณา คือ การพิฆาตเช่นฆ่าซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็ลลช้ายพิฆาตชวา หรือชวาพิฆาตช้ายยอมเลวด้วยกันทั้งนั้น ในสภาพปัจจุบันในเมืองไทย ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ฝ่ายที่เราเรียกกันว่าช้าย คือ นิสิตนักศึกษา กรรมกร ชาวไร่ ชาวนานั้น ไม่มีอาวุธ จะมีก็บางคนมีปืนไว้ป้องกันตัว แต่กระนั้นก็ยังมิบังโอกาสที่พวกฝ่ายนี้ชู้เชื้อว่าจะเผาตึกหรือทำลายทรัพย์สิน นี่ก็เป็นการกระทำอันมิชอบ แต่ฝ่ายที่เราเรียกว่าฝ่ายชวา คือ กระตังแดง นวพล และกลุ่มอื่น ๆ อีกมากมายนั้น มักใช้อาวุธเป็นเครื่องชู้ชว้ญฝ่ายตรงกันข้าม นั่นก็เป็นการกระทำอันมิชอบ และผิดกฎหมายอย่างชัดแจ้ง ถ้าใช้ความเมตตากรุณาเป็นหลัก

ถึงจะแตกแยกกันอย่างไรก็จะเจรรวมกันได้ด้วยสันติวิธี อาวุธไม่เคยแก้ปัญหาอะไรได้ในโลกนี้ มีแต่จะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นใหม่ ๆ อยู่เสมอ แต่ความเมตตาเป็นสิ่งที่ค่าจุนโลก อหิงสาและสันติทำให้สังคมมีความสุขได้

การใช้อาวุธประกอบกับความเท็จเป็นเครื่องมือที่ช่วยแก้ปัญหาให้ กลับจะเป็นการเสริมสร้างพลังให้ศัตรูอย่างมาก เช่น คนที่ไม่เป็นคอมมิวนิสต์แล้วเราเรียกเขาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และขู่เข็ญว่าจะสังหารเขาด้วยอาวุธเพราะเป็นคอมมิวนิสต์ผู้ที่ถูกขู่เข็ญก็เกิดความหวาดกลัว หนีเข้าป่าไป ในป่าก็ต้องรับความช่วยเหลือทางอาวุธ อาหาร และอื่น ๆ จากคอมมิวนิสต์ ในไม่ช้าก็ต้องเป็นพวกของคอมมิวนิสต์ไป เป็นการเพิ่มกำลังให้คอมมิวนิสต์ เราต้องการหรือไม่ กอ.รมน. คิดให้ดี ตัวอย่างในลาว เขมรและญวนก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้ารักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จริง ก็ต้องคิดให้ดี ให้รอบคอบ

แลดูการเมืองและเศรษฐกิจของไทย

ในปัจจุบันนี้เราพูดกันอยู่ว่า แม้จะมีการเลือกตั้งในวันที่ ๔ เมษายนนี้ (๒๕๖๙) เราจะมีรัฐบาลที่มั่นคงมิได้ เพราะพรรคการเมืองมีมากมายและรัฐบาลที่จะตั้งขึ้นมากก็ต้องเป็นรัฐบาลผสมหลาย ๆ พรรค ยิ่งผสมพรรคเล็กพรรคน้อยยิ่งจะขาดเสถียรภาพ ส.ส. ที่เลือกขึ้นมาก็คงไม่ขายต้องจ่ายเงินซื้อเสียงมามากแล้วเมื่อเข้าสภาก็คงขายตัว ในไม่ช้าสภาก็คงถูกยุบอีก และที่พูดกันมากก็คือ จะมีการเลือกตั้งจริงหรือในวันที่ ๔ เมษายน เพราะมีผู้คิดจะทำปฏิวัติอยู่

เรื่องนี้ผมรู้สึกหนักใจมาก เพราะประชาธิปไตยเราก็เพิ่งมีรากเล็ก ๆ ได้ไม่ถึง ๓ ปี ความปั่นป่วนทั้งหลายจะว่าเนื่องมาจากสถานการณ์บัญญัติที่ตนเองเป็นสมาชิกก็ตกเตียงกันไม่ถนัด

ผมคิดว่าใครจะเป็นรัฐบาล จะเป็นฝ่ายซ้ายฝ่ายขวาไม่สำคัญ สำคัญอยู่ว่าจะเป็นประชาธิปไตยหรือจะคิดล้างประชาธิปไตย นักการเมืองทั้งหลายที่เลื่อมใสในระบบประชาธิปไตยควรจะหาวิธีให้โอกาสประชาธิปไตยหยั่งรากแก้วลงให้ลึกให้มั่นคง แล้วจึงคิดเรื่องจะเป็นขวาหรือจะเป็นซ้าย จึงจะชอบ ควรจะละซึ่งกิจวิมานะหันหน้าเข้าหากันเป็นปีกเป็นแผ่นป้องกันลัทธิเผด็จการทั้งซ้ายขวาให้ได้

วิธีหนึ่งที่จะให้รัฐบาลมีเสถียรภาพในสภาวการณ์ปัจจุบันนี้ เห็นจะเป็นวิธีที่ให้พรรคที่ได้รับเลือกเข้าไปในสภาผู้แทนมากที่สุด ๓ หรือ ๔ พรรครวมกันเป็น**รัฐบาลแห่งชาติ** โดยมีเสียงในสภาเกินกว่าครึ่งมากพอสมควร ถ้า ๔ พรรคไม่พอก็ ๕ พรรค พรรคใดมีสมาชิกมากที่สุดให้หัวหน้าพรรคเป็นนายกรัฐมนตรี พรรคที่มีสมาชิกมากที่สุด ๒ ให้หัวหน้าพรรคเป็นประธานสภา แล้วแบ่งหน้าที่ตำแหน่งรัฐมนตรีตามส่วนของจำนวนสมาชิกพรรค ไม่เลือกกว่าพรรคใดเป็นขวาหรือซ้าย นโยบายร่วมของรัฐบาลผสมมี ๓ ข้อ คือ (๑) เอกราชของประเทศ (๒) ความสงบเรียบร้อยของประชาชน (๓) การจัดช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจน เรื่องอื่นไม่เป็นเรื่องสำคัญ และหลัก ๓ ประการนี้ก็เป็นที่รับรองในนโยบายของพรรคทั้งหลายอยู่ การที่ทำให้พรรคใหญ่ ๆ เป็นรัฐบาลก็ถูกต้องตามหลักการประชาธิปไตย และ ส.ส. ทั้งหลายก็จะหาวิธีขายตัวได้ยากขึ้น รัฐบาลก็จะมีเสถียรภาพพอสมควร ส่วนกลุ่มผลประโยชน์นอกสภา เช่น กรรมการ นายจ้าง นิสิตนักศึกษา นวพล เหล่านี้ก็ยังดำเนินการอยู่ แต่ต้องเป็นไปโดยสันติปราศจากอาวุธ เรื่องโต้แย้งกันทั้งหลายให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ตัดสิน เมื่อตัดสินไปอย่างไรแล้วยอมรับมติของสภา ถ้าไม่ชอบใจก็ยกขึ้นว่ากันใหม่ในการประชุมสภาสมัยต่อไป อย่างนี้พรรคการเมืองทั้งหลายจะยอมตกลงด้วยไหม จะยอมเสียสละไหม เพื่อความมั่นคงผลประโยชน์ของชาติและของประชาธิปไตย

ผมได้เขียนไว้ตอนต้นว่า ผมเสียดายที่รู้สึกว่าได้บกพร่องไปในการพิจารณาเรื่องเศรษฐกิจของประเทศ คือ ดูแต่ความเจริญเติบโตของส่วนรวมเป็นใหญ่ไม่ได้เฉลี่ยถึงความยุติธรรมในสังคม ชื่อนี้จึงพยายามแก้ด้วยวิธีพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง ในระหว่างที่การลงทุนอุตสาหกรรมยังชบเซาอยู่ทุกวันนี้ก็เป็นโอกาสแล้วที่รัฐบาลจะหาวิธีลงทุนทางเกษตรและทางสังคมสงเคราะห์ในชนบทให้มากขึ้น โดยไม่ต้องเกรงเงินจะเฟ้อ ปัญหาที่สำคัญในปัจจุบันนี้ได้แก่การหาอาชีพให้แก่ราษฎรที่ไม่มีงานทำ กล่าวโดยย่อ ถ้าเราทำสิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยให้คนมีงานทำมากขึ้นในชนบท โจรผู้ร้ายก็จะลดน้อยลง คือ (๑) ปฏิรูปที่ดินอย่างจริงจัง (๒) จัดรูปที่ดิน (๓) สนับสนุนราษฎรให้ปลูกพืชหลายฤดูด้วยการหาน้ำมาใช้จัดงานตลาด (๔) จัดทำอุตสาหกรรมที่คาบเกี่ยวกับการเกษตรทั้งทางเครื่องมือและการเกษตรและเอาผลิตผลทางเกษตรไปเป็นวัตถุดิบ (๕) ทำงานสังคมสงเคราะห์หนักมือขึ้นในชนบททั้งทางอุปโภคบริโภค บริการอนามัย การศึกษา วางแผนครอบครัว เป็นต้น (๖) ฝึกและอบรมคนให้ทำงานประเภทต่าง ๆ ข้างต้น

อาจารย์บางท่านบอกว่า ถ้าเรามัวแต่เอาใจใส่เรื่องความยุติธรรมทางสังคมจะทำให้ประเทศในส่วนรวมเจริญช้าลง ฉะนั้นจึงควรพัฒนาเศรษฐกิจเสียก่อน ถึงคนจะมีมากขึ้น คนจนจะจนลงก็ตาม ในไม่ช้าความเจริญก็จะลงมาถึงคนจนเอง เราได้ใช้วิธีนี้มา ๒๐-๓๐ ปีแล้ว ปรากฏว่าไม่ได้ผล อาจารย์บางท่านอ้างว่าความยุติธรรมในสังคมนั้นไม่ขัดกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าเราจะมุ่งช่วยคนจน ปลอ่ยให้คนมีมั่งมีเขาช่วยตัวเอง ประเทศทั้งประเทศก็จะเจริญ บางประเทศได้เคยใช้วิธีนี้มาแล้ว แต่ประสบความล้มเหลว ผมเองเชื่ออย่างตำราหลังนี้ แต่เห็นว่าต้องใช้วิธีการให้ถูก วิธีการที่ถูกต้องนั้น คือ วิธี ๖ ประการที่ได้กล่าวมาข้างต้น

บทส่งท้าย

ยังมีอีกหลายเรื่องที่ยอยากเขียน แต่ไม่ก่ชั่วโมงอายุขัยของผมก็จะถึง ๖๐ ปีแล้ว จึงขอยุติแต่เรื่องเท่านั้น ยกเว้นจะพูดเป็นการส่งท้ายอีกเพียง ๒ เรื่อง

เรื่องแรก เกี่ยวกับการชักจูงใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับส่วนตัวผม ขอพูดไว้เสียเลย ผมได้ยินมาเสียเมื่อแล้วว่า ดร.ปวย หนูนนักศึกษา หรือมีจะนั้นนักศึกษาหนูน ดร.ปวย ให้เสีย คนที่มีลูกอายุ ๑๗-๑๘ หรือ ๒๐ ขวบ น่าจะรู้ว่า คนหนุ่มสาวสมัยนี้ เฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นนักศึกษาระดับมัธยม เขาคิดได้เอง ไม่ต้องมีใครไปเสี้ยมสอนเขาดอก ถ้าคิดจะเสี้ยมสอนคนหนุ่มสาวสมัยนี้ก็ต้องเตรียมตัวฉิบหายได้ ส่วนที่กล่าวว่ นักศึกษาลากผมไปทางต่าง ๆ นั้น ก็คงจะเข้าใจในลักษณะจิตใจของผมผิดไป บทผมจะตั้งก็คงตั้งไม่แพ้ใคร เช่น เรื่องเกี่ยวกับนายกรัฐมนตรื ๓ ท่านที่ได้เขียนไว้แล้ว ข้อคิดข้อเดียวกันนี้นำมาใช้ได้แก่คำกล่าวหาที่ว่า อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ พยายามชักจูงผม หรือแม้แต่อาจารย์เสนห์หรือคนใกล้ชิดอื่น ๆ พยายามชักจูงผมเป็นการดูหมิ่นทั้งอาจารย์ปรีดี อาจารย์เสนห์ คนอื่น ๆ และเป็นการดูหมิ่นอย่างมากสำหรับตัวผม เสมือนหนึ่งชี้ฝั่งจะหลอมอย่างไรก็ได้ ไม่มีความคิดเป็นของตนเอง ครั้งหนึ่งผมเป็นผู้ว่าการธนาคารชาติอยู่ก็มีผู้กล่าวหาคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร ว่าชักจูงผมและเขียนสุนทรพจน์ให้ไปพูด จนกระทั่งคุณหญิงสุภาพ ยศสุนทร ต้องเอ็ดตะโรและแสดงพยานหลักฐานให้ดูหลายครั้งหลายหน จึงค่อยคลายไป จะไม่ให้ผมเป็นตัวของตัวเองบ้างเลยหรือ?

อีกเรื่องหนึ่ง ผมเคยเขียนไว้แล้วในที่อื่น แต่อยากจะยกเอามาให้ท่านทั้งหลายได้อ่านกันอีกเป็นความหวังสำหรับอนาคต และเป็นการแสดงทัศนคติเรื่องคุณภาพแห่งชีวิตที่ผมถืออยู่

คุณภาพแห่งชีวิต

ปฏิทินแห่งความหวัง : จากครรภ์ถึงเชิงตะกอน

เมื่อผมอยู่ในครรภ์ของแม่ ผมต้องการให้แม่ได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์ และได้รับความเอาใจใส่และบริการอันดีในเรื่องสวัสดิภาพของแม่และเด็ก

ผมไม่ต้องการมีพี่น้องมากอย่างที่พ่อแม่ผมมีอยู่ และแม่จะต้องไม่มีลูกที่หนัก

พ่อกับแม่จะแต่งงานกันถูกกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีหรือไม่ ไม่สำคัญ แต่สำคัญที่พ่อกับแม่ต้องอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ทำความอบอุ่นให้ผมและพี่น้อง

ในระหว่าง ๒-๓ ขวบแรกของผม ซึ่งร่างกายและสมองผมกำลังเติบโตในระยะเวลาที่สำคัญ ผมต้องการให้แม่ผมกับตัวผมได้รับประทานอาหารที่เป็นคุณประโยชน์

ผมต้องการไปโรงเรียน พี่สาวผมหรือน้องสาวผมต้องการไปโรงเรียน จะได้รับความรู้หากินได้ และจะได้รู้คุณธรรมแห่งชีวิต ถ้าผมมีสติปัญญาเรียนชั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโอกาสเรียนได้ ไม่ว่าจะพ่อแม่ผมจะรวยหรือจะจน จะอยู่ในเมืองหรือชนบทแรงแค้น

เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว ผมต้องการงานอาชีพที่มีความหมาย ทำให้ได้รับความพอใจว่าตนได้ทำงานเป็นประโยชน์แก่สังคม

บ้านเมืองที่ผมอาศัยอยู่ จะต้องมีชื่อมีแป ไม่มีการข่มขู่ กดขี่ หรือประทุษร้ายกัน

ประเทศของผมควรจะมีความสัมพันธ์อันชอบธรรมและเป็นประโยชน์กับโลกภายนอก ผมจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงความคิดและวิชาของมนุษยทั้งโลก และประเทศของผมจะได้มีโอกาสรับเงินทุนจากต่างประเทศมาใช้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

ผมต้องการให้ชาติของผมได้ขายผลิตผลแก่ต่างประเทศด้วยราคาอันเป็นธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นชานาชาไร ผมก็อยากมีที่ดินของผมพอสมควรสำหรับทำมาหากิน มีช่องทางได้กั๊ยมเงินมาขยายงาน มีโอกาสรู้วิธีทำกินแบบใหม่ ๆ มีตลาดดีและขายสินค้าได้ราคายุติธรรม

ในฐานะที่ผมเป็นมนุษย์ ผู้ที่ต้องการอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสืออื่น ๆ ที่ไม่แพงนัก จะพึงวิญญูดูโทรทัศน์ก็ได้ โดยไม่ต้องทนรบกวนจากการโฆษณามากนัก

ผมต้องการสุขภาพอนามัยดี และรัฐบาลจะต้องให้บริการป้องกันโรคแก่ผมอย่างฟรีกับบริการการแพทย์รักษาพยาบาลอย่างถูกอย่างดี เจ็บป่วยเมื่อใดหาหมอหาพยาบาลได้สะดวก

ผมจำเป็นต้องมีเวลาว่างสำหรับเพลิดเพลินกับครอบครัว มีสวนสาธารณะที่เขียวชอุ่มสามารถมีบทบาทและชมศิลปะวรรณคดี นาฏศิลป์ ดนตรี วัฒนธรรมต่าง ๆ เที่ยงานวัด งานลอยกระทง งานนักขัตฤกษ์ งานกุศลอะไรก็ได้พอสมควร

ผมต้องการอากาศบริสุทธิ์สำหรับหายใจ น้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม

เรื่องอะไรที่ผมทำเองไม่ได้หรือได้แต่ไม่ดี ผมก็จะร่วมมือกับเพื่อนฝูงในรูปสหกรณ์ หรือสโมสรหรือสหภาพ จะได้ช่วยซึ่งกันและกัน

เรื่องที่ผมเรียกร้องข้างต้นนี้ ผมไม่ได้เรียกร้องเปล่า ผมยินดีเสียภาษีอากรให้ส่วนรวมตามอัตรา

ผมต้องการโอกาสที่มีส่วนร่วมในสังคมรอบตัวผม ต้องการมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยชเคชะตาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติ

เมียมผมก็ต้องการโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับผม และเรา ๒ คนควรจะได้รับความรู้และวิธีการวางแผน

ครอบครัว

เมื่อแก่ ผมและเมียก็ควรได้ประโยชน์ตอบแทนจากการประกันสังคม ซึ่งผมได้จ่ายบำรุงตลอดมา

เมื่อจะตาย ก็ขออย่าให้ตายอย่างโง่ ๆ อย่างบ้า ๆ คือ ตายในสงครามที่คนอื่นก่อให้เกิดขึ้น ตายในสงครามกลางเมือง ตายเพราะอุบัติเหตุรถยนต์ ตายเพราะน้ำหรืออากาศเป็นพิษ หรือตายเพราะการเมืองเป็นพิษ

เมื่อตายแล้ว ยังมีทรัพย์สินสมบัติเหลืออยู่ เก็บไว้ให้เมียผมพอใช้ชีวิตของเธอ ถ้าลูกยังเล็กอยู่ก็เก็บไว้เลี้ยงให้โต แต่ลูกที่โตแล้วไม่ให้ นอกนั้นรัฐบาลควรเก็บให้หมด จะได้ใช้ประโยชน์ในการบำรุงชีวิตของคนอื่น ๆ บ้าง

ตายแล้ว เผาผมเถิด อย่าฝัง คนอื่นจะได้มีที่ดินอาศัยและทำกิน และอย่าทำพิธีรดองในงานศพให้วุ่นวายไป

นี่แหละคือ ความหมายแห่งชีวิต นี่แหละคือการพัฒนา ที่จะควรให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกคน

ข้อสุดท้าย ขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายที่อุตส่าห์อ่านมาจนจบ ขอความสุขสวัสดิ์และสันติจงเป็นของท่านทั้งหลาย และพระท่านกล่าวไว้ดังนี้ เกี่ยวกับความสวัสดิ์

“เราตถาคตไม่เห็นความสวัสดิ์อื่นใดของสัตว์ทั้งหลาย นอกจากปัญญา เครื่องตรัสรู้ ความเพียร ความสำรวมอินทรีย์ และความเสียสละ”